

Петро Мірчук

УРОКИ МИНУЛОГО

ЗМІСТ

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ.....	1
1 ПРОБУДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТИХІЇ	1
2. КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ СИЛ.	4
3. АРМІЯ - ОХОРОНА НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВ.	7
4. ЛУКАВІ ПРИСИПЛЯЮТЬ	15
5. "ГЕТЬ З НАЦІОНАЛЬНОЮ АРМІЄЮ!"	21
6. ВІД САМОСТІЙНОСТІ І РЕВОЛЮЦІЇ ДО АВТОНОМІЗМУ І СЕРВІЛІЗМУ	24
7. ПЕРЕВОРОТ, ЩО ІСТОРІЮ УКРАЇНИ ПОВЕРНУВ БИ НА ІНШИЙ ШЛЯХ.....	28
8. ТРАГІЧНА ПЕРЕМОГА.....	32

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

Праця відомого історика і публіциста доктора Петра Мірчука - друга книжка з серії «Український націоналістичний рух першої половини ХХ століття», котра була започаткована Лігою Визволення України ще у 1953 році. Перша - «Відродження великої ідеї», нещодавно перевидана Молодіжним Конгресом Українських Націоналістів, а наступні незабаром мають побачити світ.

Ці праці доктора Петра Мірчука ми сьогодні подаємо до рук вдумливого читача не випадково, адже вони мають не лише неабияку історичну, просвітницьку вартість, а й практичне, виховне, політично-актуальне значення. Занадто прозорими і виразними є паралелі, котрі можна провести між героїчними, але водночас і трагічними для України подіями майже сторічної давності і сьогодишньою непевною ситуацією в нашій державі.

Вперше в Україні ця праця побачила світ у 1991 році (перевидана Спілкою Української Молоді), але вважаємо, що і третє її видання, котре ви тримаєте в руках, прислужиться посилено до того, щоби українські патріоти, засвоївши уроки історії і зробивши єдиноправильні висновки, таки доклали максимум зусиль і не допустили, щоби лукаві, «приспавши Україну», знову окраденою «збудили її в огні». Ми повинні вивести нашу Державу на інший шлях, на шлях свободи, добробуту, сили, величі і слави.

Віктор Рог, Голова Молодіжного Конгресу Українських Націоналістів

1 ПРОБУДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТИХІЇ

Вибух світової війни в літі 1914 року використав московський уряд для того, щоби знов накласти важкі поліційні кайдани на кожну ділянку українського політичного життя. Бачачи це і побоюючись посилення політичних репресій у воєнний час, український щоденник у Києві “Рада” на першу вістку про вибух війни надрукував передовицю, в якій заявлялось, що місце українців у грядучій війні по стороні Росії, бо ж оборона Росії це одночасно оборона української землі. Це була неофіційна заява української наддніпрянської інтелігенції, згуртованої в “Товаристві Українських Поступовців” (ТУП). Подібну статтю, що мала характер декларації

української громади в Петрограді, помістив у своєму журналі “Украинская жизнь” Симон Петлюра. Та все це на ніщо не здалося. Московська влада вже в перших днях війни позакривала майже всі українські часописи й журнали, а їх редакторів мобілізувала до свого воєнного апарату, або піддала під поліцейний нагляд. Подібні санкції було застосовано й до всіх інших українських політичних та культурних діячів. У висліді цього у перших двох роках війни українське політичне і навіть культурне життя під московською окупацією завмерло,

Але з початком 1917 року положення змінилося зовсім. Невдачі Росії на фронтах та глибока корупція московського уряду й московських правлячих кругів, винесені воєнною дійсністю перед очі загалу в усій їхній наготі, виявили слабкість російського царського режиму, розбурхали обурення мас і заохотили внутрішні революційні сили до виступу.

Цей виступ, що розпалив пожар революції в Росії і запалив царський трон, зробили в дні восьмого березня 1917 року в Петрограді українські військові частини – лейбгвардійські полки: Волинський, Семенівський, Єгерський та Ізмайлівський. Чотири тисячі солдатів тих полків, що становили прибічну царську гвардію, відмовились стріляти в демонстрантів і замість царського трикольного підняли вгору прапор революції.

Петроград був столицею тодішньої Росії і центром російського революційного руху. То ж здавалось би, що українці, які жили в Петербурзі, далеко від рідної землі, підпали зовсім денаціоналізаційному процесові й просякли наскрізь духом всеросійськості. Та показалося, що воно зовсім не так. Московська революційна пропаганда не зуміла тут вбити в душі українців національних почувань. Вже другого дня революції комітет української петербурзької громади видав свою заяву, в якій основною вимогою поставив автономію України. 23 березня 1917 року відбулася в Петербурзі велика маніфестація українців, в якій взяло участь понад 20.000 людей. Між ними були й усі ті українські солдати лейбгвардійських полків, що два тижні тому підняли прапор революції. І ось тепер усі вони, й оті солдати, й українці — робітники, і навіть відділ кубанських козаків, що їхали на чолі по ходу в червоних жупанах, демонстрували в чужому Петербурзі – **під синьо-жовтими прапорами**. Не червоний дурман соціалізму, а стихійне, національне почуття кликало, значить, всіх петербурзьких українців виходити з хат і як окрема національна група маніфестувати свої почування під синьо-жовтими прапорами.

Д.Дорошенко у своїй “Історії України” пише про цю маніфестацію: “Маніфестація зробила велике враження на петербурзьке суспільство. Всі газети заговорили про неї і почали містити спеціальні статті про українську справу. Лейтмотивом цих статей було, що українська справа перестала бути академічним питанням, що вона стала актуальною, невідкладною потребою життя, і що російське громадянство мусить уважно вдуматися в його і зрозуміти природу національних домагань українців. В очах столичного громадянства українство відразу зробилося силою, з якою треба рахуватися” (ст.48-49).

Виразно національний характер мала теж маніфестація української громади в Москві. Темою нарад віча, улаштованого в закінченні цієї маніфестації була Україна і національні вимоги українського народу.

Дуже виразно виявила своє національне обличчя революційна стихія народних мас особливо на українських землях. Під час величавої маніфестації у Києві 1 квітня 1917 року, в якій взяло участь понад сто тисяч людей, в тому числі кількадесят тисяч

озброєного вояцтва, повівало понад 320 прапорів, і всі вони були синьо-жовті. З корогвами і синьо-жовтими прапорами вийшло на зустріч маніфестації і київське духовенство. На Софійській площі, вкритій синьо-жовтими прапорами, відправлено панахиду “за мучеників У країни, душу свою положивших за волю рідного краю”. Після промови проф. М.Грушевського всі маніфестанти клякли на коліна і присягли, що не складуть своїх рук доти, доки не здобудуть і не забезпечать національних прав України.

Кілька днів перед тим відбувся у Києві губерніяльний кооперативний з’їзд, на якому делегат Васильчук закінчив свою промову словами: **“За вільну Україну, за самостійність, за рідну мову і школу!”**. Цей самостійницький клич викликав бурхливі оплески всіх присутніх; це свідчить, що клич вільної, самостійної України відповідав їхнім душевним бажанням. В день закінчення з’їзду, 29 березня 1917 року, відбулося в Києві “свято свободи”, під час якого українське громадянство Києва маніфестувало на вулицях міста з синьо-жовтими прапорами і транспарантами, що на них виднілись кличі: “Хай живе вільна Україна!” і “Хай живе самостійна Україна!”.

Під національними, синьо-жовтими прапорами, маніфестували й українці Катеринослава на Святі Революції в дні 13 березня 1917 року та на святі 1-го травня. Виразний національно-український характер мали революційні маніфестації теж в Одесі, Харкові, Полтаві, Чернігові й усіх інших містах України. По всій Україні прокотилась хвиля маніфестаційних виявів національного пробудження всього українського народу, хвиля виявів його національних почувань і бажань. То ж не диво, що навіть один з тодішніх комуністичних лідерів в Україні Петровський признає, що **“величезні маси українського народу зауважили в лютневій революції 1917 року перш всего освободження від страхіть національного гнету”** (Петровський. “Революція і контрреволюція на Україні”, ст.7).

В.Винниченко пише у своїх споминах про несподіваний могутній вибух на вістку про революцію національних почувань українських мас:

“Українство здригнулось, таємними шляхами пройшов скрізь усю незміряну глибіню один тон. Приспаний, приглушений, заляканий і замучений інстинкт затвердження себе серед суцього з чудодійною, стихійною силою вибухнув по всіх галузях, по всіх напрямках національного організму. Всі до купи! Всі сили, всі до крихітки, всі без різниці фарб у – єдину силу!

Звідси **починається героїчний, дивний, захоплюючий період пробудження нації**, яка була стерта з географічних мап, з підручників історії, з літератури всього світу, навіть з власної свідомості”.

“Велика, таємна, нерозгадана людським розумом сила, що зветься на людській мові Інстинктом життя, дала людині любов до самої себе, як необхідний засіб піддержування життя в собі та навкруги себе. Людина, що має живий, свіжий, здоровий інстинкт життя, мусить любити все, що дає їй це життя, що зберігає його, що відновлює, зміцнює її сили...”.

“В цьому є корінь національного чуття. Через це національна свідомість і любов до своєї нації не знає ні класів, ні партій, ні віку, ні полу.”

“Дійсно свідомих українських сил було мало... Але тих, що просто любили себе, що просто, без свідомості почували ніжність до тих явищ, які дали їм життя і сприяли його розвитку, які по законам не логіки, а чистої, бездумної природи почували свою національну спорідненість, таких були сотні тисяч і мільйони. І от переважно вони маніфестували в Петрограді, в Києві, в Одесі, в Ростові, на Україні і поза Україною,

але скрізь з отою пробудженою, теплою ніжністю... Тепер вона раптом набрала всі права горожанства, вона навіть мала гарний золотисто-блакитний, неба й сонця прапор, на якому його ніжність і зворушення мали законну, гарну, влучну формулу: “Хай живе вільна Україна!” (Винниченко “Відродження нації”, ст.73-75).

Значить, і сам Винниченко, тоді запеклий ворог національного самостійництва, признає, що весь український народ відгукнувся на революцію дуже сильно і що той відгук мав **виразно національний характер. Так, не червоні полотнища інтернаціональної пролетарської революції, але синьо-жовті прапори національного відродження підняла весною 1917 року українська стихія; не фрази про "пролетарську революцію", а виразний клич “Вільна Україна!” був бойовим гаслом, виписаним на піднесених тоді українською стихією прапорах.**

Заувага Винниченка, якою він намагається знецінити реальну вартість того вибуху національних почувань, що мовляв, вони були висловом не політичного роздумування, але підсвідомих почувань, у великій мірі слушна. Але ж так є завжди. Широкі маси народу завжди керуються не так політичною спекуляцією, як почуваннями. Так і треба, щоб національні почування були стихійними, підсвідомими, загальними. Спрямувати цю стихію національних почувань, виявлену так виразно й так могутньо в весняні дні 1917 року, в русло державного будівництва - було обов’язком тодішньої української інтелігенції, тодішнього українського політичного проводу.

2. КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ СИЛ.

Вибух революції в Росії застав східноукраїнську інтелігенцію політично роз’єднаною, поділеною на два зовсім окремі, один одному ворожі табори: на табір самостійників-націоналістів і табір соціалістів-інтернаціоналістів. Ідеалом одних була вільна, самостійна Україна, для других — інтернаціональна соціальна революція. Окремо від них обох стояв табір аполітичних культурників.

В інтелігентських колах тодішньої Наддніпрянщини, що цікавились політикою, соціалістичний табір мав багато міцніші впливи, чим націоналістичний. Причиною цього було головне те, що соціалістичні погляди в Україні ширили не лиш українські, але й численні московські та жидівські соціалістичні організації, в яких українські соціалісти знаходили завжди гарячих прихильників і союзників; а українським самостійникам-націоналістам приходилось вести боротьбу і з царатом, і з московськими соціалістами, і з українськими соціалістами, і навіть з українськими “народниками”, що зводили українську проблему до культурництва. На українських самостійників-націоналістів і на саму ідею самостійності України йшла безупинна запекла атака зі сторони всіх названих політичних сил, що діяли тоді в Україні. До соціалізму ставилися тоді московські **чорносотенці** поблажливо; українське ж самостійництво вони ненавиділи всім своїм єством і докладали всіх сил, щоб нищити кожний прояв українського самостійництва. Московські, а з ними й жидівські **соціалісти** в відношенні до українського самостійництва вірно додержували кроку московським чорносотенцям, поділившись з ними тихо ролями в зацьковуванні та нищенні всіх проявів українського самостійництва: чорносотенці користувались для цього поліційним терором, а московські соціалісти всіх відтінків – моральним (поки що) терором та політичною агітацією. Українські соціалісти вважали національне питання неіснуючим і шкідливим і так представляли його завжди українському народові. Українські ж “народовці” дивились на ідею самостійності як на чарівну, але

нездійсниму мрію, яку не вільно підносити як політичний постулат, бо цим стягається лиш непотрібно поліційні репресії проти українства і цим унеможлиблюється єдинокорисну для українського народу культурницьку роботу.

Організаційно оформлені діяли в східній Україні в час вибуху революції такі політичні партії:

1. Самостійницько-націоналістична **Українська Народна Партія**. — УНП та самостійницько-націоналістична організація **Братство Самостійників**.

2. Соціалістичні:

а) **Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія -УСДРП**, членів якої звано коротко ес-деки. тобто соціал-демократи. Лідерами її були: Володимир Винниченко, Симон Петлюра, М.Порш. Ісаак Мазепа, Андрій Лівіцький, Левко Чикаленко.

В УСДРП згуртувались усі ті, що вступили колись до РУП, щоб з національних позицій перевести РУП на соціалістичні. Розваливши РУП, вони й оформилися в окрему соціалістичну партію. Організаційно УСДРП була ніби самостійна, але політично й програмово вона була повністю під впливами московських ес-деків, вважаючи себе, як це окреслив Винниченко, разом з ними “одним цілим”.

б) **Партія Українських Соціалістів-Револуціонерів**. коротко ес-ери (соціалісти-революціонери). Тут гуртувався найрухливіший елемент молоденьких українських студентів. Українські ес-ери мали не тільки спільну з московськими ес-ерами програму і тактику та платформу дії, але й були з ними в організаційній пов’язаності і тим були безпосереднім, може й несвідомим знаряддям протиукраїнської політики московських соціалістів. Лідерами її були: В.Залізняка, М.Ковалевський, О.Севрюк, П.Христюк. Микита Шаповал. По вибуху революції до ес-ерів пристав проф. М.Грушевський. Під повним впливом ес-ерів опинилася Українська Селянська Спілка, заснована в перших днях революції як “професійно-класова організація українського селянства”.

3. **Товариство Українських Поступовців** - ТУП, зав’язком якого була Українська Демократично-Радикальна Партія, що припинила своє існування як партія в 1905 році. ТУП складався переважно з інтелігентських елементів, які ставилися ворожо і до соціалістів і до націоналістів-самостійників, та провадили виключно культурно-національну роботу.

Українські самостійники під керівництвом Миколи Міхновського, д-ра Миколи Луценка, В.Отаманівського, Вол. Шемета, Павла Макаренка та М.Андрієвського створили вже в перших днях революції Українську Центральну Раду, яка повинна була підготувати проголошення самостійности України та перебирання керма державного будівництва.

Але, майже одночасно з ініціативою самостійників виступив ТУП, вважаючи себе, згідно з свідченням М.Грушевського, “єдиним політичним представником України”. ТУП видав відозву до українського народу, закликаючи його організуватися, збирати складки на національний фонд, закладати українські школи, організовувати “Просвіти” та піддержувати новий, революційний уряд Росії.

Зголосились, вкінці, до слова й українські соціалісти. їхні представники прибули на збори ТУП, зголошуючи свою співпрацю.

Так зродилася думка про консолідацію всіх українських сил для спільної дії в користь українського народу. Ця думка була швидко реалізована створенням Центральної Ради в дні 17 березня 1917 року, в склад якої ввійшли представники всіх

трьох таборів. Кілька днів пізніше видано першу відозву Центральної Ради “До українського народу” (з датою 22 березня 1917 року), яка віддзеркалює політичне наставлений всіх трьох складових таборів. Українським самостійникам-націоналістам належить перша частина відозви, в якій говориться:

“Народе Український! Впали вікові пута. Прийшла воля пригніченому людові, всім поневоленим націям Росії. Настав час і твоєї волі й пробудження до нового, вільного, творчого життя після більш як двохсот літнього сну.

“Уперше, Український тридцятимільйонний народе, Ти будеш мати змогу сам за себе сказати, хто ти і як хочеш жити, **як окрема нація**. З цього часу в дружній сім’ї вільних народів могутньою рукою зачнеш собі кращу долю кувати”.

Друга частина, в якій узалежнюється майбутнє від російських Установчих Зборів, віддзеркалює політичне наставлення табору українських соціалістів, а третя, де говориться про організування шкільництва, культурних і економічних спілок та про збірку на Український Національний Фонд, це витяг відозви ТУП зперед кількох днів.

Щодо характеристики поодиноких таборів, то, наприклад, В.Винниченко дає таборіві самостійників-націоналістів таку оцінку:

“Це був переважно військовий “отаманський” елемент, без виразної соціальної програми, без усякої політичної освіти, але з **виразним націоналістичним темпераментом, який служив їм програмою і тактикою, й аргументами**. Роль цієї групи в усьому рухові незначна, але часом досить сумна”. (“Браком виразної соціальної програми” називали соціалісти те, що українські самостійники-націоналісти вважали соціальне питання другорядним, залежним від розв’язки національного; “браком усякої політичної освіти” було в очах соціалістів відкидання націоналістами марксизму, а “досить сумною” є роль українських самостійників-націоналістів, якщо оцінювати її зі становища саціал-анархістів).

Політичне наставлення культурницьких ТУП-овців характеризує той же Винниченко:

“Вони з свого погляду цілком логічно доводили, що сказавши “А” треба сказати й “Б”. Оповідивши творіння державности, треба ж те, дійсно, й робити. А щоб робити, треба мати відповідні сили на те. Оголосити творіння державности легко, але ж треба серйозно вдуматись, що то значить, яка то велетенська робота, яких зусиль вона вимагає, яких сил, якої кількості людей, знаття, досвіду, матеріальних засобів.

“Бо що то значить наша, національно-українська державність? То значить, що всі органи управління і господарства мають бути насамперед утворені на Україні, там, де їх зовсім не було до сього часу. Це не переформування старих, організованих, пристосованих до життя віками апаратів, не заміщення одних людей другими. Ні, творити все з самого початку, з самих дрібничок, творити в місяць-два те, що в других землях утворювалось десятками віків. Творити ці органи, не маючи ніякої мілітарної сили й маючи в той же час проти себе й мілітарну, й поліційну, й адміністративну силу старої держави, маючи проти себе ворожість усієї неукраїнської людности.

“Але нехай би ворожу силу вдалося якось перемогти. То де ж ті сили, якими робились би ті апарати, та величезна, складна машина, що зветься державністю? Адже треба тисячі досвідчених, освічених і національно свідомих людей, щоб ними засадити всі урядові посади, всі інституції, починаючи з міністрів і кінчаючи писарчуками в канцеляріях. Де ж вони, ті люди, де вони могли взятися, коли ми не мали своєї школи, коли ми не мали ніякої можливості мати свою масову інтелігенцію, — з якої можна було б вибрати тих і освічених, і досвідчених, і

національно свідомих людей. Ну, хай би вже на міністрів вистачило, - а далі? А директорів, діловодів, а комісарів, а десятки тисяч служачих, де їх узяти? А чим же їх удержувати? Чим провадити всю державну роботу, не маючи ніяких фінансових зборів? І як саме все це провадити? З чого починати? Що робити? Ми ж ніякого ні державного, ні адміністративного досвіду не мали й не могли мати. От групка собі людей., складена з журналістів, політичних емігрантів, учителів, адвокатів ("Відродження нації", 1, ст.255-256).

А політичне "вірую" самого Винниченка й усіх інших українських соціалістів нам уже відоме: національне питання вони вважали неіснуючим, а державну самостійність України - "шкідливою для справи пролетарської революції".

Українські самостійники-націоналісти знали добре погляди аполітичних ТУП-івців, яких революція загнала в політику, та політичне наставлення українських соціалістів. І все ж таки вони, зокрема ж Микола Міхновський, погодилися консолідуватися з одними й другими в єдиний національний фронт. Причиною цього було по-перше - почуття невислачальності сил для так великого діла в самих лише націоналістів-самостійників. Цей брак повинен був завдяки консолідації поповнитись інтелектуальними силами ТУП-івців і соціалістів. По-друге, українські самостійники-націоналісти, і сам Міхновський, вірили в українську людину, в те, що в українській людині, в якій партії вона не була б, мусить озватися любов до своєї Батьківщини. Міхновський, - каже у своїх споминах про нього Сергій Шемет — "хотів вірити, що хто б там не був на чолі Центральної Ради, що до якої б партії не приписався старий професор Михайло Грушевський, що яка б з українських партій не взяла провід, діла самостійної Української Держави цими руками ліпше, чи гірше робитимуться" (С.Шемет, "Микола Міхновський", Хліборобська Україна, V. 17.).

Вірити хотів Микола Міхновський і його друзі зокрема проф.Грушевському, славному досліднику української історії, який коротко перед революцією писав в одній з своїх статей, протиставляючи наддніпрянців галичанам:

"З другого боку, даремно шукали б ми чи в старшій історії Галичини, чи в новішому життю її сміливого злету "в сферу неможливого", - відважних безоглядних виступів, серйозного ризикуванн для досягнення своїх плянів і мрій. Сміливих поривів, безоглядної відваги не видно в тутешнім життю. Се не те, що східня Україна, де небезпечність життя виховувала в людях сміливість, ризик, нахил до ширших перспектив, здібність цінити досягнення поставленої мети вище над усякі матеріальні рахунки, готовність все поставити на карту для здійснення того, що ставилось над спокій, вигоду і саме життя" (М.Грушевський, "Малі діла", "Наша політика", Львів, 1911).

Значить витикаючи галичанам брак відваги й рішучости в боротьбі за здійснення своїх ідеалів та їх страх перед ризиком піти "в сферу неможливого" і підкреслюючи, що всі ці прикмети є в наддніпрянців, Михайло Грушевський давав повну підставу вірити, що і він, і під його проводом всі інші наддніпрянці в цю "сферу неможливого" підуть і мужньо, без хитань, стануть таки до будови Української Самостійної Держави.

3. АРМІЯ - ОХОРОНА НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВ.

Від перших днів революції український самостійницький табір звернув головну свою увагу на армію, вважаючи, що сильна армія є найважливішим чинником в революції, а своя національна армія - найкращою запорукою національних прав. Провідник націоналістично-самостійницького табору Микола Міхновський перебував

тоді на військовій службі в Києві, в центрі тодішніх політичних подій в Україні. Тож, не гаючи ні хвилини, він разом з своїми однодумцями береться до організації українських військових частин.

Вже 19 березня 1917 року відбулося в Києві скликане з ініціативи Миколи Міхновського (в ранзі поручника він був тоді працівником військового суду) перше українське "Підготовче Віче", що в ньому взяло участь 211 військовиків. Заслухавши доповідь Міхновського, віче одноголосне прийняло резолюцію про konieczність негайного творення української національної армії. Повідомлення про "Підготовче Віче" та схвалену резолюцію було надруковано в 30.000 примірників і розкинено серед війська на фронті і в запіллю".

Три дні пізніше, 22 березня 1917 року, відбулися перші **"Збори українських офіцерів та солдатів київської залоги"**, на яких було присутніх понад 4.000 учасників. Збори затвердили постанову "Підготовчого Віча" про konieczність негайної організації української національної армії та ухвалили вважати себе за Тимчасову Українську Військову Раду до часу, доки не постане українська верховна військова установа. В імені зборів було видане окреме "Звернення до Російського Тимчасового Уряду", в якому українські вояки вітали задекларовані новим урядом свободи та висловили надію, що Тимчасовий Уряд, поваливши царат, поверне Україні всі її національні права, загарбані колись царатом.

24 березня відбулося в Києві ще одне Військове Віче за участю понад тисячу солдатів і старшин. Віче приєдналось до постанов попереднього віча й ухвалило організувати Український Охочекомонний полк з вільних від військової служби людей. Для здійснення цієї постанови було обрано Тимчасове Військове Бюро, зложене з 7 членів.

На 29 березня скликав М.Міхновський "Ширшу Військову Нараду залоги Києва та його околиць". Головою наради було вибрано полк. Павла Волошина, начальника штабу резервної бригади: заступником голови - сотника Ол.Сахна-Устимовича, а секретарями - пор. М.Міхновського та хорунжих Гоца і Лукіянова. Доповідь Миколи Міхновського було прийнято всіми, як стверджують учасники, з великим одушевленням, після чого однодушно схвалено резолюцію: **"Негайно приступити до організації власної національної армії, як могутньої своєї мілітарної сили, без якої не можна й помислити про здобуття повної волі України"**. Як перший крок до здійснення цього постановлено негайно організувати в Києві **"Перший Український Козачий ім. Богдана Хмельницького полк"**. Вслід за цим мала йти організація дальших українських добровільних полків усіх родів зброї.

Одноголосно було прийнято теж проект М.Міхновського відкрити у Києві негайно окрему українську військово-політичну організацію **"Український Військовий Клуб ім. гетьмана П.Полуботка"**. Почесним членом клубу було обрано присутнього на нараді коменданта київської залоги генерал-лейтенанта Цицовича. Дальше керівництво Клубом передано в руки обраного "Організаційного Бюро", що в його провіді станув М.Міхновський та його близький співробітник хорунжий Ган.

"Український Військовий Клуб ім. гетьмана П.Полуботка" перебрав на себе завдання праці ідеологічно-політичного характеру. Статут Клубу випрацював сам Міхновський. Клуб поставив собі завданням відкрити свої філії по цілій Україні. Як мету організації в пункті 3 статуту подано: "Гуртувати в одній сім'ї вояків, лікарів і військових урядовців української національності". Заходами Ради Клубу в короткому часі видано тисячі примірників відозв до вояків-українців, в яких закликалось їх

об'єднуватися в окремі національні громади для подальшої боротьби за повну свободу України, У тих відозвах вказувано на дійсний стан, на небезпеки, що стоять на шляху до досягнення дійсної свободи та на завдання, що стоять перед усім українським народом. У тих відозвах читаємо:

"Пам'ятаймо, що на нашій землі стоїть упертий ворог і напружує останні сили, щоб прибрати до своїх цупких рук усю Україну. Товариші-браття! Не даймо України нікому! Полита кров'ю славних козаків-запорожців, вкрита в цю війну горами нашого трупу, - нехай встане Вона до свого життя! Товариші українці! Єднайтеся у свої українські гуртки! Єднайтесь з думкою про волю України, про її козацьку силу!"

Для військово-організаційної справи, для організування окремих, українських військових частин, було створено на цьому ж вічу 29 березня 1917 року **Український Військовий Організаційний Комітет**, що в його склад ввійшли: полк. Глинський - голова, полк. Павло Волошин, сотник Ган, поручник М.Міхновський та прапорщик Павелко - члени.

Про працю Миколи Московського в ті дні пише очевидець цих подій:

"Коли вибухла революція, то тут у Києві, з почину Міхновського зароджується український національний рух в російських арміях. Доводилося Міхновському починати національно-усвідомлюючу роботу в армії самотужки, без підготовленої здавна організації. Організований Військовий Комітет, далі Військовий Клуб імені гетьмана Полуботка, врешті організаційна комісія для скликання "Першого Всеукраїнського Військового З'їзду", - всі ці організації повстали пізніше. Почин приходилось робити самому. І він цей почин робив. Ішов до казарм і там проповідував не бунт, не порушення дисципліни, не самовільство, а потребу творити дисципліновану військову силу тільки в новій, національній формі. Він кликав служити своїй національній державі і служити краще, з більшим завзяттям, з більшою відданістю і при більшій суворій дисципліні, якій, во ім'я національного і державного обов'язку, кожен повинен себе добровільно підпорядковувати. І тепер здається декому, що така пропаганда серед солдатської маси була неможлива, бо все штовхало цю масу до непослуху, до анархії, однак Міхновський ішов проти загальної течії і, дивна річ, на початку він перемагав. Українська солдатська маса в перших часах йшла за ним, а не за тими, що нищили авторитет офіцерства, нищили дисципліну, кликали робити все, що кому подобається.

Його тодішня діяльність розпадається на два періоди; перший - це національно-освідомлююча пропаганда серед солдатської маси; другий - це спроба з національно вже розагітованої військової маси організувати регулярні військові частини. Вже по кількох тижнях національної пропаганди Міхновський міг констатувати, що солдатська маса жваво переймається національною ідеєю, що його авторитет росте, а з другого боку показалося, що серед офіцерства місцевого походження український національний рух постільки має успіх, поскільки він виявляє не анархічні, а державно творчі тенденції. І Міхновський докладає всіх зусиль, щоби революційний порив української солдатської маси і довір'я офіцерства до українського руху для української державности використати. Він розуміє, що революція повернулася в нову катастрофу для російської держави і що перед вождями українського народу стають уже завдання державно-організаційного, а не тільки бунтарсько-революційного характеру. **Організувати свою українську регулярну армію, проголосити вслід за тим самостійність Української Держави, зробити сепаратний мир з Центральними**

Державами, - ось була програма Міхновського вже в першій добі революції". (Сергій Шемет. "Микола Міхновський", "Хліборобська Україна", V. ст. 15-16).

Відозви Клубу ім. Полуботка, поширювані в десятках тисяч між українським вояцтвом на фронті й в запіллі, зробили на вояцькі маси величезне враження. Вже кілька днів після цього, як заложено Клуб у Києві, відбулося віче українського вояцтва в Москві, на якому заложено **Український Військовий Клуб у Москві**. 8 квітня 1917 року відбулося віче українського вояцтва російської армії в Тернополі, на якому висунуто вимогу національно-політичних прав для України та прилучення до України Галичини, Буковини й Кубані. В квітні на вічу українського вояцтва в Мінську створено **Українську Фронтву Рад у військ західного фронту**, що її головою обрано Симона Петлюру. 7 квітня в Москві відбулася зорганізована Українським Військовим Клубом українська військова маніфестація, в якій під українськими національними прапорами продефілювало десять тисяч українського вояцтва. На початку квітня засновано за ініціативою відомого українського діяча - самостійника лікаря Івана Луценка Військову Рад у Одесі.

Загальна думка була — організувати українську армію "легально", тобто за дозволом тодішнього Російського Тимчасового Уряду, шляхом виділення українського вояцтва російської армії в окремі українізовані частини. На такому становищі стануло під впливом зголошених "поправок" українських соціалістичних лідерів **віче українських військових фронтовиків**, що відбулося в Києві 10 квітня 1917 року.

Віче приєдналося до усіх попередніх резолюцій, винесених українськими військовиками про конечність організування окремої національної армії, але до цього додало: "...а поки що - домагатись виділення на фронті всіх українців-вояків в окремі національні частини, а в запіллі - формування українських полків з урядовою мовою українською".

На такому легалістичному становищі станув і Український Національний Конгрес 19 квітня 1917 року, який, обговорюючи цю справу, постановив скористати з того, що тоді якраз перебував у Києві військовий міністр Російського Тимчасового Правительства Гучков і вислати до нього спеціальну делегацію для налагодження справи українізації армії. В склад делегації обрано Дмитра Дорошенка, М.Міхновського і Ст. Ерастова. "Легалістам" здавалося, що узгіднення в справі українізації армії з російським міністром повинно пройти гладко, бо у той час існували вже за дозволом Російського Тимчасового Правительства: польський національний корпус ген. Довбур-Мусьніцького, стаціонований якраз в Україні, чеські легіони та латишські відділи. Та делегація повернулася з нічим, бо, як коротко згадує член делегації Д.Дорошенко, - "міністер відповів на це дуже ухильчиво".

Ворожо до справи української армії поставилось не тільки Російське Тимчасове Правительство й московські політичні круги Керенського. З такою ж ворожістю і ненавистю поставився до тієї справи і комісар київської військової округи, московський соціал-революціонер Оберучев, маючи в цьому беззастережну піддержку всіх московських та жидівських соціалістичних партій та організацій. В усій соціалістичній пресі Києва появились такі ж напасливі статті проти організування української армії, як і в чорносотенно-московській.

Але Міхновський цього сподівався і тому постава москалів не спинила його заплямованої акції. Реалізуючи постанову "Ширшої Військової Наради" з 29 квітня, Міхновський приступає до організування першого полку "імені Богдана

Хмельницького". Перші охотники зголосились зараз після наради: це були - близький співробітник Міхновського прапорщик Ган та славний артист М.К.Садовський. В половині квітня полк начисляв уже понад три тисячі бійців. В дні 1 квітня організатори полку улаштували на Сирецькій полі під Києвом "свято перших квіток", на якому святочно проголошено створення **"Першого Українського Козачого ім. гетьмана Богдана Хмельницького полку"**. На свято прибули не тільки всі бійці новоствореного полку зі своїм вибраним командиром сотн. Путник-Гребенюком, але й велика кількість українських солдатів з різних частин російської армії, стаціонарованих тоді у Києві. Ціла площа була замаяна синьожовтими прапорами, а над президіальним столом завішено портрети Шевченка і гетьмана Павла Полуботка. Свято відкрили три військові оркестри відігранням українського національного гімну "Ще не вмерла..." . Після низки промов учасники свята улаштували маніфестаційний похід до Києва і підійшли тут до Царського Палацу, де відбувалось засідання "ради військових депутатів", щоб повідомити про створення полку. "Рада депутатів", що творила підбудову Російського Тимчасового Правительства, спротивилась творенню полка. Але маніфестанти прогнали голову "Ради депутатів", що намагався проголосити їм заборону. "Рада" негайно викликала коменданта військової округи ген. Н.А.Тодоровича. Ген. Ходорович привітав маніфестантів в українській мові, не зважаючи на протести "Ради депутатів" і попрохав визначити делегацію для переговорів. Такою поведінкою ген. Ходорович заспокоїв маніфестантів. Вони визначили делегацію на чолі з Міхновським і розійшлись.

Делегація виїхала другого дня за порадою ген. Ходоровича до Кам'янця до головного команданта армій південно-західного фронту, щоб одержати від нього затвердження полку. Але той відмовив. Справа набрала незвичайного розголосу. Всі московські партії і організації гостро накинулись на організаторів полку. Спільне засідання "ради солдатських і військових депутатів" та "ради депутатів київської воєнної округи" після бурхливого обговорення справи, винесло постанову про заборону організовувати українські військові частини. Щойно головнокомандуючий фронтом ген. Брусілов, з огляду на фатальний стан фронту, прислав телеграмою свою згоду на організування полку з тим, щоб 500 людей з нього залишились у Києві, а решта відійшла на фронт.

Але постава російського уряду не вплинула на організаторів української армії. Організація полку посувалась безперервно вперед і до кількох тижнів була закінчена. Полк складався з 16 сотень і начисляв 3.574 бійців. Полк розташовувався в Києві, дожидаючи заповідженого 1-го Всеукраїнського Військового З'їзду.

Перший Всеукраїнський Військовий З'їзд, скликаний Українським Військовим Організаційним Комітетом, відбувся 18 травня 1917 року у Києві. В з'їзді взяло участь 700 представників від військових організацій, товариств та частин усіх армій російського фронту, балтійської і чорноморської фльоти та запілля, які репрезентували 1.580.702 українських вояків у російській армії.

До президії З'їзду обрано Симона Петлюру - делегата західного фронту, Миколу Міхновського — представника запілля, Володимира Винниченка - від Центральної Ради та полк. Ю.Капкана - делегата Богданівського полку.

З'їзд розглянув справу організування першого українського полку. Демонстративно ігноруючи заборону російського військового командування, З'їзд затвердив організацію **"Першого Українського Козачого ім. гетьмана Богдана Хмельницького полку"**, а всіх старшин і солдатів, записаних до полку, постановив

вважати прийнятими в цей полк. По проголошенні цієї постанови З'їзду полкові було передано вишитий черницями Фроловського монастиря у Києві малиновий прапор з портретом Богдана Хмельницького. Увесь полк склав під цим прапором урочисту присягу.

Про настрої учасників З'їзду пише сам Винниченко:

"Вийшла, справді, імпозантна демонстрація українського руху. В маленькій залі Педагогічного Музею зібралось біля 700 представників, які приїхали з мандатами від кілька сот тисяч озброєного українського народу. Загартовані чотирьохлітнім вогнем війни, розбурхані хвилями революції, обвіяні духом пробудженої національної гордості, любови, ніжності, вони, ці представники, горіли, палали бажанням тут же здійснити свою ненависть і свою любов. Вони оперували життям людей і життям своїм усі ці чотири роки. І коли вони несли це життя на чужий їм, шкідливий їм, ненависний здебільшого олтар, то кольми паче вони готові були покласти його на олтар свій, своєї любови, своєї пробудженої гідності".

"Це був з кращих моментів того молодого, здорового, повного сили, завзяття, віри й чистоти періоду. Ніякі труднощі, ніякі перепони не пригнічували, а тільки здіймали дух до крику радісної боротьби. Це було трудне сходження на гору, але з кожним кроком, з кожним зусиллям розгортались все ширші, все могутніші перспективи" (Винниченко, "Відродження нації", 1, ст. 139-140).

Перший Всеукраїнський Військовий З'їзд одобрив усю пророблену до цього часу роботу в ділянці організування українських військових частин та постановив проводити її по дотеперішніх напрямних далі. Для завершення організаційної структури З'їзд постановив утворити при Центральній Раді **Український Генеральний Військовий Комітет** як найвищий керівний орган українського військового руху. В склад Комітету, що складався з 18 членів, входили: В.Винниченко, С.Петлюра і М.Міхновський.

В політичній ділянці З'їзд на пропозицію Винниченка і С.Петлюри приєднався до постанов Українського Національного Конгресу з 7-го квітня 1917р. В військовій ділянці З'їзд ухвалив "негайну націоналізацію армії на національно-територіальному принципі", відділення всіх українських старшин і солдатів в окремі національні частини, у балтійській флотії укомплектувати деякі з кораблів виключно командами української національності, а чорноморську - поповнювати далі виключно українцями; в українізованих частинах відкривати військові школи всіх ступенів, видати українські військові підручники і постачати українську літературу до військових читалень і для військових курсів.

Участь у Військовому З'їзді соток делегатів з усіх сторін російських фронтів та запілля допомгла поширити організування нових українських військових частин. В Умані зорганізовано **Український полк ім. Гонти**, в Житомирі **Український полк ім. гетьмана П.Сагайдачного**, в Ростові **Український полк ім. Полуботка**, до якого відразу вписалося 5.000 солдатів-українців з місцевої залози, в Саратові **Український полк ім. гетьмана Мазепи**, в Москві **Український Запорозький полк**.

В Одесі справу організації українського війська перебрав у свої руки провідний український самостійник-націоналіст військовий лікар др. Іван Луценко. Завдяки цьому, як це стверджує історик Д.Дорошенко, - "Українська військова організація (в Одесі) мала виразно самостійницький характер". Вже в першій революційній маніфестації українське військо вояцтво в Одесі виступило під синьо-жовтими прапорами. В початку квітня 1917 року зорганізувалася "**Одеська Українська**

Військова Рада", що складалася з представників окремих частин армії та морської флотії. Рада покликала до життя **"Одеський Український Військовий Кіш"** та приступила до організації українських військових частин.

Вільне Козацтво. Стихійний гін українських мас до організування українських збройних сил як єдиної запоруки національних прав виявилось не тільки серед українського вояцтва, що перебувало в чинній службі. Вже з перших днів революції починають в Україні організуватися військові самооборонні відділи, що, нав'язуючи до традиції козаччини, приймають назву **Вільне Козацтво**.

Колискою вільно-козацького руху була Звенигородщина на Київщині. Тут у селі Гусакові з ініціативи селянина Смоктія та двох Звенигородських українців з вищою освітою Ковтуненка та Пищаленка організується перший відділ Вільного Козацтва вже в перших днях революції. Вільнокозацький рух захоплює все українське революційне та національно-свідоме селянство так, що в скорому часі не лиш уся Звенигородщина, але й уся Київщина, а далі й Низ, Лівобережжя та Волинь вкриваються сіткою Вільного Козацтва. Політичні настрої селянства, що організовувало спонтанно свої військово-міліційні частини Вільного Козацтва, характеризують постанови їх організаторів, в яких говориться, що пам'ятаючи, як славні предки наші боронили від ворогів свій рідний край і беручи до уваги, що **"настав рішучий час остаточно та назавжди звільнитись від московського панування"**, українське населення організовує **Вільне Козацтво, "щоб бути на варті волі та спокою на Україні"**.

Організаційна структура вільного Козацтва виглядала так, що в селі творилась сотня 35-700 людей, сотні однієї волости творили курінь, курені - полк, а полки цілої округи об'єднувалися в кіш. Частини Вільного Козацтва приймали, подібно як і військові частини, імена гетьманів або героїв Козаччини, наприклад у Звенигородщині - "Кіш Вільного Козацтва ім. Семена Палія", на Чернігівщині - "Кіш ім. гетьмана Петра Сагайдачного".

В половині квітня 1917 року відбувся в Звенигороді повітовий з'їзд Вільного Козацтва, на якому обрано кошового отамана, що ним став селянин Гризла, та прийнято такі постанови: 1. Вільне Козацтво організується для оборони вольностей Українського Народу та охорони ладу. 2. Вільне козацтво є територіальною військовою організацією, до якої мають право вступати громадяни повіту, не молодші як 18 років. 3. **Не можна приймати до організації людей, ворожих українській справі, а також караних судом за карні проступки.** 4. Всіма справами в організації завідують ради козацької старшини. 5. На командних посадах старшина вибірає. Вибрана старшина призначає собі помічників.

З'їзд вибрав делегатів на Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд, - Гризла, Шаповала і Сергієнка, - які прибули туди в старокозацьких строях, в жупанах, з шаблями, в шапках зі шликами та оселедцями на голові.

Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд. Вже на першому Всеукраїнському Військовому З'їзді було постановлено відбутися Другий з'їзд за місяць, отже в днях 18-23 червня 1917 року. Це стрінулось зі спротивом Російського Тимчасового Правительства. Міністер військових справ Керенський видав заборону відбувати Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд. Та українське вояцтво зігнорувало зовсім заборону російського міністра. На з'їзд прибуло 2.500 делегатів, що репрезентували 1.32.444 українських вояків, І з'їзд відбувся у визначеному речинці, при дуже піднесеному патріотичному настрої та в атмосфері ворожості до російського уряду.

Промови й дискусії були дуже гарячі і основним тоном майже усіх виступів військових делегатів була вимога - негайно відділити Україну від Росії. Заслухавши обширний звіт В.Винниченка як представника Центральної Ради про поїздку української делегації до Петербурга, з'їзд ухвалив між іншими такі резолюції:

"Другий Військовий З'їзд постановляє: **"Пропонувати своєму найвищому представницькому органу - Українській Центральній Раді - в цій справі (т.зн. в справі автономії, П.М.) до Російського Уряду більше не звертатися й негайно приступити до твердої організації краю в згоді з національними меншостями..."**

"Підтримуючи постанови 1-го Всеукраїнського Військового З'їзду про організацію війська. З'їзд доручає Українському Військовому Генеральному Комісаріатові якнайскоріше розробити детальний план українізації війська й ужити всіх заходів для негайного проведення його в життя".

З'їзд доповнив на пропозицію С.Петлюри Український Військовий Генеральний Комітет 10 новими членами та вибрав **Тимчасову Всеукраїнську Раду Військових Депутатів** у складі 130 людей, як представництво у Центральній Раді.

В останньому дні з'їзду Центральна Рада проголосила свій **Перший Універсал**. Настрої тогочасного моменту описує Винниченко так:

"Сильно гудів, з дзвінниці Софійського собору дзвін "Рафаїл" і скавпливо сипав дзвінки, дрібні звуки збір малих дзвонів. Уся площа, яка потонула в присмерках вечора, уявляла незвичайний вигляд. Десятки тисяч заповнили її - від Софійського собору до Михайлівського монастиря. У самого пам'ятника Хмельницькому відслужено молебень. Український полк гетьмана Богдана, як один чоловік упав на коліна. Стала навколішки й публіка. У сумраці. блискала щетина сталевих багнетів над головами вояків, що стояли навколішки. А потім почулися пристрасні промови:

- Брати українці! Ви вже присягли раз... Присягнемо ж ще раз, що без автономії для нашої неньки - України не вернемося до своїх частей!

- Присягаємо! — й повітря затряслось від однодушного оклику, що вирвався із грудей...

Гучно встали на ноги. Почулася в темряві команда й гучно стало переходити вояцтво. Полилася пісня:

- ..."докажем, що ми браття козацького роду!"

-..."ще нам, браття-козаки, усміхнеться доля ..."

-..."душу, тіло ми положим за свою свободу!"

І здавалося, що тисячолітні київські вулиці згадують якийсь давній-давній сон". ("Відродження нації", 1, ст.213-214).

А київські вулиці справді смутно згадували минуле, дивлячись на сучасний мент. Бо кожній політично розгорненій людині мусіло стати очевидним, що весна й літо 1917 року були неповторною нагодою відбудови повної національно-державної суверенності України: Московщина борсалася в конвульсіях анархії, коли українські маси в той же час маніфестували раз-по-раз свій ентузіазм національного відродження, свою здисциплінованість і свою готовність до найбільших жертв за свої національні інтереси. До диспозиції уряду вільної самостійної Української Держави ставало понад півтора мільйона українського вояцтва, про яке зовсім слушно говорить Винниченко: "І коли вони несли своє життя на чужий їм, ненависний здебільшого олтар, то тим більше вони були готові покласти його на олтар свій, своєї пробудженої гідності".

А Центральна Рада під керівництвом отого власне Винниченка, що так добре бачив могутню стихію пробудженої національної свідомості українських мас і

зокрема соток тисяч українського вояцтва, та проф. М.Грушевський, який, в додатку, підтвердив у своїх писаннях з тих днів, що відділитись Україні від Росії в той мент не представляло ніякої трудности, - оця соціалістична Центральна Рада не схотіла, відмовилась здійснити бажання мільйонових мас українського народу і стати урядом самостійної Української Держави. Навпаки, українські соціалісти, - однаково соціал-демократи як і соціал-революціонери, -заявилися проти самостійности України, проти української армії і проти національних почувань. Українські соціалісти визнали своїм найгіршим ворогом не московський імперіялізм, але - українське самостійництво і тому постановили використати свою позицію і всі свої сили на те, щоб підступною неблаганною боротьбою знищити не всякі основи московського панування над Україною, але - основи українського самостійництва: національні почування і українську армію.

4. ЛУКАВІ ПРИСИПЛЯЮТЬ

Стихійний вибух національної свідомости українських мас по всій країні і навіть поза межами України затривожив не тільки московських чорносотенців, але й московських соціалістів усіх відтінків. Один із українських соціалістів Ісаак Мазепа стверджує у своїх споминах, що російські політичні партії працювали на Україні **за директивами петербургських і московських центрів**. Це були філії загальноросійських організацій, що провадили свою діяльність на підставі єдиної **програми й тактики для цілої російської імперії"**. (І.Мазепа, "Україна в огні і бурі революції", ст.8). А головний лідер українських соціалістів В.Винниченко, збагнувши аж по упадку Української Держави характер і мораль своїх колег, доповнює цю завагу, що тією директивою петербургських та московських центрів у відношенні до української справи було: "Не було, немає і не дати, щоб було". "Так, - стверджує у 1920 році той же Винниченко, - "русский демократ-революціонер, поборник прав людини і всіх найширших свобод опинився в одному таборі з чорносотенцем, контрреволюціонером і ворогом усякої свободи, насильником і паразитом" (Винниченко, "Відродження нації", 1, ст.107 і 110).

Коли в перших днях в Києві було поставлено питання скликати на 19 квітня Український Національний Конгрес, лідери російських соціалістичних партій у Києві скликали окрему нараду для обговорення "сепаратистичних стремлень" Української Центральної Ради. Большевицький лідер Пятаков радив прийняти відповідну тактику проти українських соціалістів, щоб разом з ними **поборювати ідею самостійности України**. А київський адвокат Чекерель-Куш поставив тезу, що якщо б російські Установчі Збори признали самостійність України, то російські соціалісти мусять чинно виступити проти цього, бо "не в наших інтересах роз'єднувати пролетаріят державними рамками".

Але джерелом трагедії була не постава московських білих і червоних чорносотенців, а постава українських соціалістів. Від московських імперіялістів, - якої б вони краски не були б, - інакшої постави до справи незалежності України жодна критично думаюча людина ждати не змогла. Єдність московських "демократів" з московськими чорносотенцями у безоглядному поборюванні самостійности України, яку Винниченко побачив щойно в 1920 році, була очевидно вже від перших днів революції в березні 1917 року. Але, замість повернутися лицем до українського народу, підхопити його національні ідеали і використати стихійну силу відродження нації для закріплення національної свободи в самостійній українській державі,

українські соціалісти на чолі з В.Винниченком і проф. М.Грушевським заходились від самого початку революції з подиву гідною впертістю присипляти розбуджену національну свідомість українських мас дурманом соціалістичного інтернаціоналізму, зогиджуванням національних ідей та звеличуванням поступовості інтернаціоналізму пролетарської революції.

Політичне наставлення українських соціалістичних лідерів, що в їх руках опинилося керівництво державного будівництва України в цей неповторний, переломний момент історії, характеризує найкраще сам їхній репрезентант, голова першого революційного уряду України, а пізніше голова Директорії - Володимир Винниченко:

"Ми стали частиною, - органічною, активною, живою, охочою частиною - єдиного цілого. **Всякий сепаратизм, всяке відокремлення себе від революційної Росії здавалось смішним, абсурдним, безглуздом.** Для чого? Де по світу є такий широкий, демократичний, всеохоплюючий лад? Де є така необмежена воля слова, зібрань, організацій, як у новій великій революційній державі? Де є таке забезпечення права всіх пригноблених, понижених і експлуатованих, як у Новій Росії?

"Ні про який сепаратизм, самостійність навіть мови не могло бути, а коли чулись рідесенькі голоси, то це були голоси або схоластиків, чистих теоретиків, запеклих "самостійників", або занадто вже, хворобливо пронятих національним чуттям. На конференції укр. соц.-дем. роб. партії (УСДРП) в квітні питання про самостійність зустріло майже однодушне негативне відношення. За самостійність висловилося з усієї конференції тільки два-три голоси.

"Ми так щиро, так безоглядно були закохані в свободолобність, у щирість, у безсребреність руської демократії, що навіть запропоновану одною частиною товаришів федерацію на тій конференції не внесли в переглянену програму. Конференція не забороняла боронити цей лозунг (!) тим товаришам, які вважали його життєвим, але сама конференція, все представництво укр. соціал-демократії не мало ніякої потреби добиватись цієї форми національного забезпечення. **Що ж до самостійности, то ми навіть вважали небезпечною для революції ідею сепаратизму, бо вона могла розбити революційні сили всієї Росії"** (Винниченко: "Відродження нації", 1, ст.43-44).

З таким ось підходом, з таким політичним наставленням брали українські соціалісти в 1917р. у свої руки кермо державного будівництва України. Самостійність України була для них шкідливим безглуздом, яке треба рішуче поборювати, бо воно "може розбити революційні сили всієї Росії", і навіть вимогу автономії вважали вони нежиттєвим лозунгом, здійснення якого "немає потреби добиватись"!

Ще більш негативно поставились до українських національних ідеалів українські соціалісти-революціонери. На губерніяльному українському з'їзді в Харкові в квітні 1917 року один із них - В.Кор'як назвав український національний прапор "синьо-жовтою ганчіркою" (блюзнірське окреслення, що його досі вживають більшовики). І ось до цієї саме групи соціалістів, до партії соціалістів-революціонерів ("ес-ерів"), що її керівні верхи, за даними історика Д.Дорошенка, склалися зі "студентів перших курсів, кожен не старше 25 років віку", пристав і старенький професор Михайло Грушевський, найбільший тоді авторитет серед усіх українців. І, що найгірше, пристав до них не тільки формально, з метою виведення тих задурманених московським соціалізмом гарячих молодиків на правильний шлях боротьби за національні права і свободу народу, але — перейшов зовсім на їхні позиції політично. Цим дав Грушевський змогу збаламученим хлопчикам прикривати їхню

руїнищську роботу його авторитетом, виступаючи й сам по лінії їхніх кличів. Замість стати на чолі розбудженої національної стихії як речник змагань і бажань найширших українських мас, Михайло Грушевський, цей найбільший український історик, став несвідомим виконавцем ворожих українській державності плянів і директив московського та петербуржського центрів".

Вже в перших днях революції, коли почулись ворожі голоси московських "демократів", переляканих вибухом національних почувань серед найширших мас українського загалу, видав Грушевський у Києві свою декларативну брошуру: "Звідки пішло українство і до чого воно йде". У ній він не дає обґрунтування українських самостійницьких стремлінь, як цього належало сподіватися від видатного українського історика й людини, що стала у проводі національної революції, але - заяву, що українці ніякої національно-політичної самостійності не хочуть. Дослівно він пише про це так:

"Українці не мають наміру одривати Україну від Росії. Коли б вони мали такий замір, вони б виступали широко й одверто з такими гаслами, бо - тепер за це вони нічим і не ризували б" (ст.12).

"Українці не мають наміру відділитися від російської республіки. Вони хочуть задержуватися в добровільній і свободній зв'язи з нею" (ст.14).

Грушевський, як бачимо, був свідомий того, що йдучи на шляхи самостійництва, українці в тодішній ситуації нічим не ризували, бо російська імперія розлетілася і сама Московщина вовтузилася в анархії громадянської війни, безсила супроти інших. І мимо цього, добровільно заходиться він на звільнену від царського ярма шию українського народу затягти червоно-московське "демократичне" ярмо.

По цій лінії йдучи, Грушевський зручно замінює при кожній нагоді політичний ідеал українських мас - самостійність України - туманним кличем "за автономію"; кличем, який його однодумці, як це ми вже згадували, вважали заздалегідь — нежиттєвим.

Так було вже на губерніяльному кооперативному з'їзді Київщини 27-28 березня 1917р., на якому Грушевський був обраний почесним головою; коли делегати під бурхливі оплески всіх присутніх підносили клич "За вільну Україну, за самостійність!", то Грушевський подав з'їздові для схвалення таку резолюцію: "Тільки демократична, федеративна республіка в Росії з національно-територіальною автономією України, з забезпеченням прав національних меншостей, забезпечить права нашому народові".

Отже - не самостійна українська держава, але "федеративна російська республіка з автономією для України"!

Так було і в момент найширшого вияву національних почувань відродженої української стихії під час маніфестації в Києві в дні 1 квітня 1917р., коли понад сотисячна маса київських українців на залитій синьо-жовтими прапорами Софійській площі, вислухавши panaхиду "за мучеників України, душу свою положивших за волю рідного краю", впала на коліна, щоб скласти присягу в боротьбі за національні права, замість синьо-жовтих прапорів, що вільно маяли кругом, Михайло Грушевський, Голова Центральної Ради, поставив перед очі вклякнувших тисячів - червоні прапори "всеросійської пролетарської революції; замість ідеалу свободи й самостійності української держави, що за нього душу свою віддали всі ті мученики України, за яких тільки що відправилась panaхида, Грушевський поставив перед очі клячучим дурман

"демократичної, федеративної російської республіки" і візав їх присягнути бути невгнутими в боротьбі за автономію України.

Так було при кожній нагоді на протязі цілого 1917р., на кожній маніфестації, на кожному з'їзді; використовуючи свій авторитет, Грушевський вперто і послідовно підмінював клич "за самостійність" кличем "за автономію в єдиній російській республіці".

Зі ще більшим запалом робив це Винниченко, користуючись при тому демагогією та розбурхуючи найнижчі, деструктивні пристрасті. У безлічі промов і статей він послідовно висміював ідею самостійності України як вислів "назадництва" й "безпросвітності" та лякав селян і робітників, що самостійність України принесе користь лише українській буржуазії, яка знов поневолить український пролетаріат. "Для захисту своїх класових інтересів — вигукував завжди Винниченко - українські селяни і робітники мусять єднатись з московським пролетаріатом і творити спільну російську, демократичну республіку". Так, наприклад, в листі до редакції, опублікованому в "Кіевской Мислі" в жовтні 1917р. Винниченко писав, що він завжди вважав і вважає "самостійництво тою ідеєю, котра виходила швидше з розпуки, з мрій, з емоції її прихильників, а не з об'єктивної можливості і необхідності". "Революція, - повчав Винниченко, - знищила царизм, а з ним і всякі підстави самостійництва і тому ідеалом українського народу мусять бути не самостійність України, але — федерація російської республіки".

Таке саме становище займали й усі інші партійні колеги Винниченка. На з'їзді УСДРП в жовтні 1917р. Б.Мартос рішуче виступив проти ідеї самостійності, закінчуючи свій виступ риторичним питанням: "Чи не пошкодить самостійність інтересам пролетаріату?". І всі учасники з їзду партії українських соціал-демократів схвалили тезу доповідача Ткаченка, що "ідея самостійності України принесе користь лиш імперіялізмові. Українська демократія повинна виступати під гаслом федерації",

Роботу українських соціалістів у той переломовий час вірно змальовує в своїх споминах Ісаак Мазепа. Описуючи маніфестацію 1 травня 1917р. в Катеринославі, він стверджує: "Несподівано для самих українців вона перетворилася майже в маніфестацію українську. **Було багато жовто-блакитних прапорів.** Публіка з захопленням вітала українські делегації. А коли похід проходив повз казарми місцевої залоги за Соборною площею, симпатії вояків на адресу українців перейшли в справжню овацію". І ось у такій атмосфері національного піднесення, користаючи з того, що українські маси ставились з повним довір'ям до української інтелігенції і "досить охоче голосували за всі пропозиції, що їх вносила президія з'їзду", Ісаак Мазепа "з доручення організаторів прочитав доповідь про **автономію України**". "Потім, - каже сам І.Мазепа, - до мене приходили деякі з учасників з'їзду і дякували за те, що мовляв вони вперше мали нагоду почути, чому власне потрібний **автономний лад на Україні**". Так, чому, власне, автономія, а не повна самостійність, як цього стихійно бажали українські маси? І щойно після таких пояснень українського соціалістичного лідера, що представляв себе українським масам найкращим українським патріотом, - "з'їзд висловився за федеративно-республіканський лад в Росії і за ... **автономію України**" (І.Мазепа, цит. праця, с.18-19).

Маючи повну піддержку всіх московських соціалістичних партій з більшовиками включно, а вірніше - ставши може й несвідомо виконавцем протиукраїнського плану московських та петербурзьких центрів, українські соціалісти запекло поборювали українське самостійництво не тільки в теорії. Вони

старалися перехопити кожен ініціативу в державнім будівництві в свої руки і спрямувати його на шлях "демократичного" єдиноділімства, засолоджене кличем автономії. Як принцип представництва на кожному зборі, вічу, маніфестації, соціалісти застосували принцип партійного представництва і, маючи так до спілки з московськими та жидівськими соціалістами завжди величезну більшість, вони послідовно обмежують, а то й зовсім не допускають до слова українських самостійників.

Так, наприклад, у Полтаві на виборах до міської ради в червні 1917 року відверто створили спільний блок з московськими та жидівськими соціалістами для того, щоб не допустити до вибору українських самостійників. Завдяки такій співпраці з москалями й жидами, що ставилися крайньо вороже до самостійності України, українські соціалісти-революціонери в Полтаві не допустили в травні до вибору в травні 1917 року в члени Центральної Ради заслуженого українського діяча Володимира Шемета, відомого самостійника-націоналіста, колишнього члена "Братства Тарасівців", а потім члена-основника "Української Народної Партії". Замість цього випробуваного патріота та досвідченого політичного діяча з закінченою вищою освітою українські полтавські соціалісти до спілки з московськими й жидівськими, спираючись на "більшість за партійним принципом", висилають до Центральної Ради для керівництва революційною боротьбою всього українського народу - випадкового селянина, бо він є-єр!

Цю підступну тактику визначення народного представництва за "партійним принципом", застосували українські соціалісти вже при підготові Українського Національного Конгресу, що відбувся в Києві 19 квітня 1917 року при участі понад 500 делегатів з Києва та коло 900 делегатів з усіх сторін України з-поза Києва. Підготовляючи програму з'їзду соціалістична більшість уклала її так, що всі сім докладів були присвячені пропаганді автономії і федералізму... Ніякого доповіді для висунення й обґрунтування ідеї самостійності України не було допущено. Після доповідей було запропоновано з'їздові для схвалення заздалегідь підготовані соціалістами резолюції в дусі автономізму та федералізму.

Характеризуючи настрої учасників Конгресу, Винниченко пише:

"Конгрес якнайкраще виявив усю повноту, щирість і єдностайність волі й хотіння всіх національно-свідомих верств української нації... Три дні велика зала Купецького Зібрання була насичена ентузіазмом, єдиним стремлінням до однієї мети: цілковитого визволення від усіх форм національного утиску й негайного зафіксування в державно-правних формах з усіма впливаючими з того консеквенціями" (1, ст.92).

І до цього так переконливого образу він додає своє: "Себто, все те саме: Автономія України в федеративній Росії".

Такий висновок міг зробити лише соціалістичний лідер, що єхидно, підступно приєднався до загального настрою, щоб здобути довір'я і, користуючись ним та зручно маневруючи, завести тих, які з довір'ям передали йому провід над собою, на зовсім протилежні позиції.

І так, власне, було на Національному Конгресі: сотки делегатів три дні вимагали цілковитого визволення від усіх форм національного утиску й негайного зафіксування цього в державно-правних формах, отже - повної національно-державної самостійності України, а соціалістичні лідери, які захопили в руки повне керівництво Конгресом, три дні притакували по-фарисейськи тим настроєм і підсували делегатам

раз-по-раз як висновок для практичної розв'язки: "Так, себто — автономія України у федеративній Росії". Щоб на кінець зі злорадним задоволенням стверджувати, що всупереч так виразним самостійницько-націоналістичним настроям усіх делегатів - "Конгрес ніяких ні сепаратистичних, ні "самочинних" тенденцій не виявив, самостійницькі промови зустріли цікавиту неприхильність Конгресу (то значить - соціалістичних лідерів!), а лояльність Конгресу до російської держави й до Російського Тимчасового Уряду була заманіфестована тим, що голова Конгресу проф. М.Грушевський поцілував представника уряду д. Суковкіна".

Такий був характер всієї тодішньої діяльності українських соціалістів. І в цьому саме, корінь трагедії. Якщо б ідею самостійності України були підмінювали кличем автономії москалі, білі чи червоні, українські маси були б не дали себе ніяк звести на манівці. Але це робили українські соціалісти, і їм вдавалося збаламутити український загаль та й завести його на манівці, бо ж своїм народ повірив.

Отак-то українські соціалісти у цей переломовий час, замість вести нарід по лінії його бажань і його національних інтересів, як це зробили, наприклад, всі польські соціалісти, здійснювали те, чого так лякався Шевченко: вони, лукаві, прикидаючись українськими патріотами, присипляли український нарід дурманом соціалістичних фраз про "спільну пролетарську революцію в єдиній і неділимій російській республіці". На те, щоб пізніше збудити Україну в огні і крові — окрадену ними ж з національної свідомості, з патосу національного зриву й організованої дисциплінованості.

Політичне обличчя українських соціалістів та їхню роль в українській революції характеризує найкраще **Український Селянський З'їзд**, що відбувся в Києві в дні 10-16 червня 1917 року і стояв під виключними впливами соціалістів. У з'їзді взяло участь 1500 представників від 1000 волостей з рішачим голосом та ок. 700 делегатів з дорадчим голосом. До президії з'їзду було обрано В.Винниченка, П.Христюка і Б.Мартоса, почесним головою проф. М.Грушевського. Звіт Винниченка про поїздку делегатів Центральної Ради до Петербурга викликав дуже живу дискусію. Обурений ворожістю московських "демократів" до Центральної Ради, ес-ер А.Степаненко виступив з пропозицією негайного зірвання з Московщиною, проголошення самостійності України та визнання Центральної Ради тимчасовим урядом самостійної України. Ставши урядом, Центральна Рада, згідно з тією пропозицією, повинна спертись на українську національну армію, що її організування належить чим скорше завершити та перебрати в свою диспозицію всі податки населення України. Та проти пропозиції Степаненка виступили гостро В.Винниченко, М.Грушевський, М.Ковалевський, Стасюк, Б.Мартос, а за ними й інші соціалісти. Ес-ер А.Заливний говорив:

"Наша демократія пропаде і землі ми не дістанемо, якщо установимо незалежність нашої республіки. Вам говорено, що російська буржуазія замовчує наші інтереси і наш рух, а я кажу, що українська буржуазія роздмухує це. Не по дорозі нам з Степаненком і його кумпанією. **На російську буржуазію треба впливати, а з українською треба боротися!"**

Згідно з правильником зборів, пропозицію Степаненка було піддано під голосування, а перед голосуванням дано слово Степаненкові, щоб подав аргументи за і Б.Мартосові, щоб подав аргументи проти пропозиції. Але, коли Степаненко вийшов на трибуну, соціалістичні "демократи" зустріли його вереском, **не допустили його до слова і змусили відійти з трибуни.** А Б.Мартос заявив у своїй аргументації, що

вимога самостійності України безглузда і шкідлива і що навіть з вимогою автономії треба ще подождати і не підносити її. Не диво, що після такої барабанної атаки Винниченка, Грушевського, Мартоса та всіх інших соціалістичних лідерів проти ідеї самостійності України, за пропозицію Степаненка голосувало лише 20 делегатів.

5. "ГЕТЬ З НАЦІОНАЛЬНОЮ АРМІЄЮ!"

Неперебірчиву боротьбу проти українського самостійництва повели українські соціалісти в 1917 році не тільки в площині політичної пропаганди, в якій, як це ми бачили, вони залюбки користувались демагогією й грою на низьких інстинктах ("Землі не дістанемо, якщо проголосимо незалежність України!"). Українські соціалісти заходились руйнувати систематично й усі реальні основи української державності, і в тому насамперед - українську національну армію. Національна армія не подобалась нашим соціалістам вже хоча б тому, що відродження історичної військово-національної традиції української державності вело за собою неминуче й відродження традиції української державності, яку соціалісти принципово поборювали.

Руйнування української національної армії повели українські соціалісти двома шляхами: в ідейно-політичній площині - безустанною агітацією проти творення армії, в пресі і слові, а в практичній площині - плановим перехоплюванням керівництва військовою справою в свої руки, щоб звести його на манівці, та послідовною деморалізацією українського вояцтва.

Вже перші прояви організування української національної армії привітав лідер українських соціалістів В.Винниченко — глумливою статтею, в якій висміював "віру в багнети". "На кінчиках багнетів", - писав він, - можуть маяти не тільки червоні стяжки свободи, але й чорні пасма реакції, насильства, абсолютизму... Дужої руки нам треба, а не багнетів; дужа рука матиме все: і багнети, і рало, і перо". Про перші військові маніфестації, в яких маси українського вояцтва виразно виявили прив'язання до української традиції, любов до України, тугу за відновленням української державності, В.Винниченко пише зі злістю й глумою:

"Замиготіли в очах червоні жупани, кунтуші, запахло димом гармат, свіжою кров'ю, гнилим трупом. Бунчуки, булави, дипломати, пани-державці. Кріпак спішить на шляхтича перевернутися, острогами дзеленчати, нагаєм помахувати. Недурно другий кріпак — поляки, як ходять чутки, не хочуть республіки, а неодмінно короля. Ми не здивуємося, коли наші кріпаки забажають і собі короля, щоб зовсім як у панів було.

А кілька днів пізніше, коли у Києві відбулося віче українських військових-фронтовиків, що схвалило організування української національної армії з усіма родами зброї, Винниченко писав знову у "Робітничій Газеті" (ч.10 з 12 квітня 1917р.):

"Не своїй армії нам соціал-демократам і всім щирим демократам треба, а **знищення всяких постійних армій**. Не українську регулярну армію нам треба організовувати, а всіх українців-солдатів освідомити, згуртувати, організувати, українізувати ті частини всеросійської армії, які складаються з українців, виділити їх в окрему групу, а ту групу конструювати так, щоб це було українське народне військо, свідоме своїх народніх, а не солдатських інтересів, щоб воно не було й не змогло ніколи бути силою в руках пануючих класів, до якої б нації вони не належали... Українська демократія повинна в сей час добре пильнувати. Українського мілітаризму не було, не повинно його бути й далі!".

Наставлення Центральної Ради характеризує сучасник так:

"І на якого лиха цей Міхновський організовує військо? - балакали тоді в колах Центральної Ради. Він до того доорганізується, що якогось генерала над нами поставить. Ми вже, мовляв, з французької революції знаємо, до чого цей мілітаризм в часах революції доводить. Ми до цього ніколи не допустимо!".

З тією ось метою, щоб не допустити зорганізування української національної армії українські соціалісти, й насамперед сам Винниченко, ангажуються до військової справи.

Перший свій виступ перевели вони під час Першого Всеукраїнського Військового З'їзду в Києві. Вже перед відкриттям з'їзду українські ес-деки й ес-ери змобілізували весь свій партійний апарат для того, щоб делегатів, які прибули на з'їзд, засипати своєю партійно-агітаційною літературою. У тих своїх летючках і брошурах вони, як завжди, пропагували єдність українського "робочого люду" з московським у боротьбі за "пролетарську всеросійську революцію" та висміювали самостійництво й націоналізм як "шкідливий шовінізм". Після цього приступлено до приготованої режисери на самому з'їзді, щоб перехопити його провід у свої руки й переставити хід нарад на свої рейки.

Організуючи українську національну армію, українські самостійники-націоналісти розуміли її тільки як основну силу, на яку повинен спертися уряд вільної України в боротьбі проти всяких ворожих затій. Зав'язком українського уряду вважали вони Центральну Раду і тому старались при кожній нагоді піднести авторитет Центральної Ради в очах українського вояцтва. В тій цілі й запропоновано було голову Центральної Ради проф. М.Грушевського на почесного голову з'їзду. Діловим головою повинен був бути М.Міхновський, ініціатор і дотеперішній керівник всієї праці по організуванню української армії. Для ділових нарад виготовив Військовий Клуб ім. гетьмана Полуботка, який організував цей з'їзд, заздалегідь вичерпну програму відповідно до накресленого плану дії.

Але М.Грушевський, якого делегати зустріли бурхливою овацією, передав слово, не питаючись організаторів з'їзду, В.Винниченкові. А той-- виголосив відразу свою заздалегідь підготовану агітаційну промову й запропонував на предсідника Симона Петлюру. Це викликало вже на самому початку з'їзду дуже гострий спір. Щоб не розбивати з'їзду із-за формальних справ, як це мабуть було бажанням соціалістів, організатори з'їзду зголосились на компромісово зложену президію з'їзду у складі: Симон Петлюра, Микола Міхновський, В.Винниченко, С.Письменний і Ю.Капкан.

Те, що в спорі за предсідництво та програму з'їзду йде не про звичайні формальні справи, а про щось багато серйозніше, помічали не лише безпосередньо заангажовані. Так, наприклад, дописувач "Кіевской Мислі" писав про це: "Поки що в настроях з'їзду помітно **піднесений націоналістичний підйом**, з перевагою радикальних, мілітаристичних тенденцій, але можна думати, що з'їзд прийме дещо лагідніші форми на дальших засіданнях". І так воно й було.

Далі відчитано телеграму петербурзької Ради робітничих і солдатських депутатів, в якій та вимагала здержатись із творенням українських військових частин. Телеграма викликала загальне обурення делегатів. Вони пропонували відкинути її й перейти над нею до порядку денного. Але, в її обороні виступив гаряче Винниченко й інші соціалістичні: лідери, переконуючи про konieczність співпраці з російським Тимчасовим Правительством та Російською Радою робітничих та солдатських депутатів.

Коли прийшла точка нарад, зголошена організаторами з'їзду, "про відношення до війни", виступив зі словом **М.Міхновський**. Він з'ясував **конечність зрвання усяких політично-правних зв'язків а Московщиною, проголошення повної самостійности України, негайного організування українського уряду, української національної армії й державного адміністраційного апарату та розбудову національного життя виключно під кутом інтересів українського народу; а щодо війни — негайне заключенні сепаратного миру з центральними державами, бо ж ціллю війни для українців мусить бути державна самостійність України, а не інтереси чужої нам і ворожої Росії**. В тому сенсі Міхновський предложив з'їздові відповідну резолюцію, обосновуючи проголошення самостійности України теж відкликом на декларацію Вільсона.

М.Міхновського піддержав др. Іван Луценко та інші самостійники. Проти цієї резолюції виступив дуже гостро Винниченко й багато інших соціалістичних агітаторів. **В.Винниченко представив колишню українську державність як приклад жорстокого гнету українського пролетаріату українськими панами, ганьбив українських гетьманів та козацьку старшину як глитаїв, що гнобили українське простолюття й запродали його в ярмо чужих панів, щоб спільно з ними не допустити до визволення простолюття з-під панського ярма, страхав, що привернення української державности рівнозначне з приверненням важкої неволі для українських селян і робітників, та розпинався за нерозривну єдність з московською "революційною демократією", про мир, казав Винниченко, повинна говорити з представниками центральних держав тільки всеросійська делегація, в склад якої повинні входити теж українські представники**. В такому дусі повели українські соціалісти при видатній допомозі російських соціалістів барабанну агітацію летючками, в пресі і в безлічі промов і так зуміли збаламутити учасників з'їзду та прихилити їх на свій бік.

"Зваживши, що всяка війна є справою не народів, а імперіялістичної політики класів, постійне військо, як знаряддя панування пануючих класів не відповідає змаганням народу, тому український військовий з'їзд, закладаючи перший фундамент задля організованої збройної сили української демократії, ставить собі основним завданням, щоб українська армія стала по війні армією народу - народньою міліцією".

Просунення такої резолюції, в якій представлено національну армію як знаряддя панування буржуазних класів, що "в інтересі народу" повинно бути знищене, - було впорскненням українськими соціалістами в організм українській військовості першого бациля розкладу.

Другим осягом соціалістів на з'їзді було - просунення до створеного з'їздом Українського Генерального Військового Комітету, який надалі повинен був керувати цілістю військових справ, В.Винниченка й інших ес-деків та ес-ерів, цю разом становили в Комітеті більшість над самостійниками.

Учасник тих подій Ол.Шаповал свідчить у своїх споминах ("Січ", Чікаго, 1929), що соціалісти впустили в рух свою партійну машинерію, щоб запевнити собі в Українському Генеральному Військовому Комітеті безсумнівну більшість, яка здійснювала б на цьому форумі протисамостійницьку політику соціалістів, спрямовану на зведення нанівець організування української національної армії.

Спираючись на цю більшість В.Винниченко та його партійні товариші викликали в Комітеті зараз же гострий конфлікт з М.Міхновським та змусили його до виходу з Комітету.

Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд (5-11 червня 1917 р.) відбувся теж при дуже піднесеному патріотичному настрої. Заслухавши звіт делегації Центральної Ради, яка їздила до Петрограду переговорювати з Російським Тимчасовим Правительством, з'їзд висловив своє обурення й схвалив резолюцію, якою візав Центральну Раду "до Російського Уряду більше не звертатися, до твердої організації Краю". Але, соціалісти встигли закріпити вже за собою захоплене ними керівництво військовими справами. Предсідництво з'їзду перебрав без вибору Винниченко як голова Генерального Військового Комітету. У демагогічному баламученні мас та зводженні їх на манівці Винниченко мав уже досвід. І, навіть тоді, коли тисячі делегатів вимагали **самим** організувати державне життя в Україні, Винниченко умудрився додати до цього ясного постуляту свою соціалістично-антидержавницьку інтерпретацію: "...себто до фактичного переведення в життя підстав **автономного ладу** як єдиного способу врятувати Україну й **усю Росію** від безладдя та загибелі".

Отак то українські соціалісти, перехопивши підступно керівництво організування української армії, заходились не будувати, а нищити її зав'язки, дезорієнтувати політичне й деморалізувати своєю партійною демагогією українське воєцтво, керуючись послідовно кличем: "Геть з національною армією!".

6. ВІД САМОСТІЙНОСТІ І РЕВОЛЮЦІЇ ДО АВТОНОМІЗМУ І СЕРВІЛІЗМУ

Основою консолідації всіх українських сил при творенні єдиної Центральної Ради був принцип боротьби за **національні інтереси** українського народу. Це признає й противник цього принципу, В.Винниченко у своїх споминах, кажучи: "Партії в цей період... правильно відчували необхідність того часу: **єдність всіх українських сил...** Ріжнячись між собою в соціальних питаннях, вчуваючи навіть у деяких точках майбутніх противників, вони всі мали одну спільну, в усіх неодкладну мету: **..."Без національного визволення не може бути визволення соціального. На цьому сходились всі одностайно. І з цього пішла Українська Центральна Рада"**, (ст.79).

Тільки ж, - коли самостійники-націоналісти підходили до цієї консолідації щиро, з довір'ям до партнерів, то соціалісти якраз навпаки — вважали це тільки хитрим, підступним маневром. "В першій стадії свого існування Центральна Рада - каже Винниченко, маючи на увазі соціалістів, - свідомо й **розраховано** брала на себе вираз тільки національного обличчя українського народу" (ст.80), "Ми не боялись загубити в цій єдності свою соціал-демократичну чистоту" (ст.82). "Нічим не поступаючись з своєї соціально-політичної партійної програми, **ні на мить не спиняючи своєї партійної роботи серед українського пролетаріату, як ми її тоді розуміли, ми в той же час у самій Центральній Раді свідомо одкладали надалі вирішення гострих соціальних питань.**

Значить, в самій Центральній Раді соціалісти - "свідомо одкладали в тінь свої дійсні заміри і деклямували, що й вони твердо, неодмінно стоять на становищі, що "без національного визволення не може бути визволення соціального", а поза Центральною Радою - "ні на мить не одкладали своєї партійної роботи" в тому напрямі, щоб — приспати пробуджену національну свідомість українського народу та звести його на манівці федералізму й єдності з московською "революційною демократією", дезорієтуючи політично й розкладаючи морально. Так, наприклад, про унапряплення роботи в "Селянських Спілках" соціалістами каже секретар Центральної Ради ес-ер Христюк відверто: "Само собою розуміється, що організація

селянства велася не на національно-політичному, а на соціально-політичному ґрунті (Христюк, "Українська Революція", 1, ст.48).

Забезпечивши за собою більшість голосів у Центральній Раді та виділеному з неї виконкому "Органі Центральної Ради" (званому пізніше "Малою Радою"), соціалісти закінчили "перший період" подвійної гри і перейшли до "другого періоду", тобто - від протисамостійницької пропаганди під фірмою своєї партії до протисамостійницької дії на терені та під фірмою Центральної Ради.

Ігноруючи зовсім так виразно виявлену під час маніфестацій, на військових з'їздах, на Національному Конгресі і на різних вічах волю всего українського народу, який прагнув до повної національно-державної самостійности, та по-рабськи проковтуючи "ляпаси російського уряду й всего московського народу, що з нескриваною неуступчивою ворожістю ставились до українства, українські соціалісти заставляють Центральну Раду слати до Петербурга спеціальну делегацію з - чолобитною й проханнями. Ця делегація, зложена з десяти членів Центральної Ради під головуванням В.Винниченка виїхала до Петербурга на початку червня 1917 року і, склавши Російському Тимчасовому Правительству заяву лояльності, поставила такі прохання:

1. висловити якимсь актом принципіально прихильне відношення Тимчасового Правительства до постулату автономії України в межах федеративної Росії;
2. допустити теж українських представників в склад російської мирової делегації;
3. утворити при Тимчасовому Правительстві уряд окремого комісара для справ України;
4. в Україні утворити уряд окремого комісара з краєвою радою при нім;
5. в цілі піднесення бойової сили армії й відродження дисципліни перевести українізацію армії;
6. дозволити на відкриття середніх та вищих українських шкіл;
7. урядові пости в Україні обсаджувати людьми, які знають українську мову;
8. дозволити на поворот політичним засланням;
9. призначити з державної каси певну грошову допомогу Центральній Раді.

Оці подрібно вичислені прохання делегації Центральної Ради під проводом Винниченка засвідчили виразно, що соціалісти звели ціль змагань Центральної Ради до - постулату куценької територіальної автономії, та перевели її, що постала революційним шляхом з волі українського народу, на - шлях лоялізму, а вірніше сервілізму супроти Російського Тимчасового Правительства. Вони, українські соціал-демократи і соціал-революціонери вважали, що навіть для української середньої школи **в Україні, в час революції, необхідно мати дозвіл - московського уряду!**

Але й сервілізм та мізерність прохань не зворушили москалів. Вони відмовились від будь-яких уступок щодо національно-політичних прав українського народу так само, як перед тим робив це царський уряд. Голова делегації В.Винниченко, який запроектував висилку тієї делегації та уклав вичислені точки прохань, пише в своїх споминах про цю "авдієнцію у руської демократії":

"Я мав честь (!) бути учасником, як сеї, так і всіх інших делегацій до Петрограду, й можу сказати, що, коли відродження нації повинно добиватися крім усяких інших способів і **пониженням, і соромом**, то українська демократія й сим щедро заплатила як усій руській нації, так і її найпоступовішій демократії... В руської демократії три дні ми не могли добитися "авдієнції"; три дні чекало представництво української демократії, українського селянства, робітництва та війська, поки, нарешті, після

листовних докорів, загроз і т.п. Виконавчий Комітет Ради Робітничих і Салдацьких Депутатів згодився нас вислухати. Але тільки й того, що вислухати". ("Відродження нації", 1, ст.157).

Але, чести соціалістичного раба не вразила й ця так обильна порція ворожости, зневаг і образ зі сторони московського "пана", а до його політичного глузду не промовили й тепер заклики делегатів Другого Військового З'їзду, та делегатів Українського Селянського З'їзду, які, вислухавши звіт голови делегації, вимагали: "Не проханнями, не переговорами, не справедливістю треба з ними балакати, а кулаком!". Відповіддю Винниченка після всього того на телеграму з повідомленням, що Російське Тимчасове Правительство одноголосно відкинуло усі постуляти Центральної Ради, було: "Отже, треба ...знайти таку лінію, яка здійснює ще на вищий щабель революційний дух мас, і разом з тим не знесла б дезорганізації; яка вела б до здійснення національних постулатів, і **не викликала б братоубійчої різни поміж руською й українською демократіями**". Значить, не нове поневолення українського народу лякало українського соціалістичного "революціонера", але — марево українсько-московської війни.

І, виготовляючи Перший Універсал під враженням рішучих вимог Військового та Селянського З'їздів з одної сторони і образливого прийняття "руською демократією" делегації Центральної Ради, заборони Керенського скликати український військовий з'їзд і одноголосного відкинення Російським Тимчасовим Правительством всіх постулатів Центральної Ради з другої, соціалістичні автори універсалу писали:

"Народе Український! Народе селян, робітників, трудящого люду!

"Хай буде Україна вільною. **Не відділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською**, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям".

"...Ми, Українська Центральна Рада, видаємо цей універсал до всего народу українського і оповіщаємо: од нині самі будемо творити наше життя".

Отже, - незмінно те саме: облуда супроти українського народу і рабський сервілізм супроти Московщини. Облудна фраза про те, що Україна буде вільною і що "однині ми самі будемо творити наше життя", щоб цим забаламутити маси, і разом з цим - офіційне проголошення постулату територіальної автономії в межах російської держави ціллю змагань української революції під проводом Центральної Ради.

Український загаль ставився в ті часи до Центральної Ради з найбільшим довір'ям, без тіні підозріння, і тому обман удавався соціалістам зовсім легко. Перший універсал Центральної Ради прийняв український загаль з ентузіазмом, вважаючи його суттю ті місця, де говорилося про волю України і про те, що від нині український народ сам творитиме своє життя. "Люди з провінції, - пише у своїх споминах Юрко Тютюнник, - страшенно ідеалізували те, що робилося на верхах українського життя, в Києві, придумуючи різні мудрі причини для пояснення того, що здавалося їм там незрозумілим або хибним. Так на провінцію доходили чутки про дивну поведінку лідерів Центральної Ради в справі організації українського війська, - про те, що Центральна Рада виступає проти такої організації, - але в серйозність цих виступів і в самоубивчу політику української соціалістичної демократії на провінції не вірили. Давали таке хитре пояснення: Міхновський веде організацію війська на підставі таємної умови з лідерами Центральної Ради, але ці, щоб приспати увагу петербургського правительства. удають, ніби між ними і Міхновським незгода.

По лінії політики соціалістів було створено 28 червня 1917р. "**Генеральний Секретаріат Центральної Ради**" в складі 9 членів, в тому 5 соціал-демократів, 2 соціал-революціонерів, 1 ТУП-івець й 1 безпартійного. Українському загалові було представлено його як новий уряд України. В відозві "**Генерального Секретаріату**" говорилося:

"Ми в своїй особі, в особі української Центральної Ради, даємо картину формації влади, але влади цілком нової, сучасної, опертої на зовсім інші підвалини, ніж стара європейська й особливо російська дореволюційна власть. Не фізичне й економічне насильство; не темнота, затурканість і економічна залежність поневолених клас; не застрахування і гіпнотизування релігією; не нацьковування одної частини пригноблених на другу, - не такі засоби дали нам, зібраним отут-о, право й силу вирішувати норми життя, обов'язкові для кожного, хто признає себе українцем".

"Тут немає ворожнечі до Петрограду, але є цілковита байдужість до його, бо українська демократія має свою **власну владу**, яку сама утворила".

Але зовсім інакше представив характер Центральної Ради і її Генерального Секретаріату голова В.Винниченко представникам російського правительства в Україні під час так званої "політичної прогульки по Дніпрі" 2 липня 1917 року та в розмовах з трьома членами російського правительства, що прибули на початку липня до Києва. "Ми не закликаємо на бунт проти петроградського Правительства, - говорив Винниченко. - Ми щиро бажаємо спільної організації. Ми признаємо, що в роз'єднанню не можна йти далі. До часу порозуміння Генеральний Секретаріат не видасть ніякого акту".

Російський уряд, бачачи настрої українського народу, почав загравати з Центральною Радою, удаючи, що йде на деякі уступки. Але виїжджаючи з Києва, Керенський сказав у прощальній промові на адресу Центральної Ради: "Расія должна бить великая, сильная, нераздельная. Если же кто пасмеет пасягнуть на ее целость і прятанет руки, то ми сможем ім сказать: руки прочь!".

"Ці нахабні слова, кинені на адресу Центральної Ради й усього українського народу, - каже очевидець, - переповнили чашу терпцю українських самостійників".

Але не соціалістичних лідерів з Центральної Ради, які, видаючи після цього Другий Універсал Центральної Ради, заявили:

"Ми, Центральна Українська Рада, **стоячи, як все, за тим, щоб не відривати Україну від Росії** та щоб разом з усіма її народами змагати до піднесення й розвитку цілої Росії та до єдності її демократичних сил, з **задоволенням приймаємо заклик правительства до єдності**".

"Ми рішуче відкидаємо проби самочинного здійснювання автономії України до Всеросійських Установчих Зборів".

Фрази про волю України і про те, що український нарід сам буде творити своє життя, вжиті так слушно в Першому Універсалі, були в 2-ому вже викреслені й заперечені.

Що "рішуче відкинення проб самочинного здійснювання автономії України" Центральною Радою не було лише конечною в політичній грі декларациєю, але вірним відзеркаленням політичного наставлення українських соціалістів, виявилось насамперед на військовому відтинку.

Вслід за полком "богданівців" почав творитися в Києві "2-ий Український ім. гетьмана Полуботка Козачий полк", в якому скоро згуртувалось коло 5.000 здисциплінованих, національно-свідомих українських солдатів. Російське військове

командування, як і в випадку богданівців, поставилось до організування другого українського полку вороже. І в цьому знайшло воно тепер несподівано - повну піддержку Українського Військового Генерального Комітету й Української Центральної Ради. Соціалістичні лідери відвідали полуботківців і, ствердивши, що ті ставляться вороже до їх соціалістично-"автономістичних" кличів і зовсім не піддаються їхній розкладовій демагогії, -поставились скрайньо вороже до справи організування полуботківського полка. Український Військовий Генеральний Комітет під проводом В.Винниченка заборонив організувати 2-ий український полк і дав наказ полуботківцям негайно зголоситися поодинокі до тих російських військових частин, до яких вони перед тим були призначені і від'їхати на російський фронт. А коли полуботківці відмовилися виконати такий наказ, Український Військовий Генеральний Комітет доручив не видавати їм зброї, одягу, обуви й харчів, щоб так стероризувати їх і змусити до капітуляції.

7. ПЕРЕВОРОТ, ЩО ІСТОРІЮ УКРАЇНИ ПОВЕРНУВ БИ НА ІНШИЙ ШЛЯХ

Чотиримісячна діяльність українських соціалістів у Центральній Раді виявила понад усякий сумнів, що своєю ціллю поставили вони не досягнення повної національно-державної самостійності України, як цього прагнув український народ, але — підступне зведення нанівець усіх самостійницьких планів щодо України, знищення всіх реальних основ самостійництва і підмінений ідеал самостійності України постулатом територіальної автономії в рамках єдиної, неділимої федеративної Росії. Справу української державності українські соціалісти свідомо, вперто й послідовно вели у пропасть, вважаючи її "шкодливою для справи соціальної революції". І тому українські націоналісти-самостійники постановили протиставитись цій злочинній діяльності чинно.

У Міхновського - згідно зі свідченням сучасника С.Шемета - вже в червні постає план проголосити державну самостійність України. Події останніх днів червня і початку липня, - принизлива поїздка делегації Центральної Ради до Петербурга, "розмови на Дніпрі" й переговори з членами Тимчасового Правительства, офіційне проголошення постулату автономії як політичного ідеалу Центральної Ради і явне саботування справи організації української армії, - цей плян гостро заактуалізували. Разом з іншими провідними членами Військового Клубу ім. гетьмана Полуботка, які перебували тоді в Києві, - між ними члени Центральної Ради Горемика, Ган, Микола Шаповал, голова Братства Самостійників В.Отаманівський, який коротко перед тим був змушений вийти з Центральної Ради, а далі Лукіянів, Павелко і ін. - Міхновський уложив докладний проект виступу. **Ціллю перевороту було: перебрати фактично всю владу в Києві, а вслід за цим в усій Україні у свої руки, унешкідливити всі ворожі українській справі сили і проголосити повну державну самостійність України з Центральною Радою як урядом у проводі.** Переворот повинні були перевести українські військові частини під керівництвом Військового Клубу ім. Полуботка. **Вслід за тим мало пройти відкликання всього українського вояцтва з російських фронтів та створення з них міцної української національної армії, що стала б на сторожі безпеки відновленої української державності і негайного підписання сепаратного миру з центральними державами.**

Переведення перевороту в Києві лягло на перший Український Полк ім. Богдана Хмельницького ("Богданівців") та нововосформований Український Полк ім. П.Полуботка ("Полуботківців"). Проголошення самостійності повинно було відбутися

на могилі Тараса Шевченка над Дніпром. Було вирішено повезти полк "Богданівців" пароплавами на могилу для участі в святочному проголошенні самостійності Української Держави, після чого полк мав повернутись до Києва, де тимчасом "Полуботківці" повинні були захопити в свої руки всі важливіші пункти.

Зразу була думка, щоб командування полку "Богданівців" у зв'язку з цим перебрав Міхновський. Але її залишено з огляду на те, що Міхновському треба було керувати цілістю справ. "Думка призначати самого Міхновського командиром "Богданівців", - свідчить про те очевидець С.Шемер, - була залишена, бо "Полуботківці" дивилися на цей акт проголошення самостійності і на Богданівський полк тільки як на початок великої роботи і боялися залишитися без головного свого керівника,

За порадою Кліма Павлюка був викликаний з Симбірську кадровий офіцер Юрко Капкан. Він приїхав і на всіх "Полуботківців" зробив добре враження. Втаємничений в самостійницькі плани "Полуботківців", Капкан на всі їхні пропозиції приставав. Міхновський взяв від Капкана урочисту присягу на вірність самостійній Україні і на виконання цілого того плану проголошення самостійності. Але Капкан, увійшовши в той же час у зносини з головою обраного Військовим З'їздом Військового Комітету і з соціалістичною більшістю цього комітету, свою присягу зламав" (С.Шемер, "Микола Міхновський", "Хліборобська Україна", V, ст.21).

Тим часом полк "Полуботківців" розвивав свою дію згідно з планом. Для керування роботою, призначеною цьому полкові, був обраний з поміж членів полку спеціальний комітет, що в його склад ввійшли: С.Осадчий — голова, Квашенко — секретар і члени - поручник Романенко, прапорщик Майстренко, прап. Стріленко і Сподаренко.

Довідавшись завдяки зраді полк. Ю.Капкана про підготовлений переворот, соціалістичні лідери з Центральної Ради вислали до Полуботківського полку спеціальну делегацію під проводом В.Винниченка, щоб "негайно нейтралізувати їх недобрий настрій". Та делегація не досягла нічого; агітаційні промови Винниченка Полуботківці прийняли досить холодно. Вслід за цим, 17 липня 1917 року (за старим стилем 4 липня) Полуботківці виставили низку ультимативних вимог до Центральної Ради і до Тимчасового Правительства. Про них ми довідуємось насамперед з "Плану праці 2-го Українського полку ім П. Полуботка з 16 на 17 липня 1917 року", який попав був у руки російської контррозвідки і який наводить у своїх споминах лідер Тимчасового Правительства П.Мілюков. В ньому сказано: "Ми українці-козаки не хочемо мати свободи тільки на папері, або пів-свободи. По проголошенні I Універсалу (ми 2 Універсалу не визнаємо) **ми приступаємо до заведення порядку на Україні.** Задля цього ми всіх росіян і ренегатів, які гальмують українську роботу, скидаємо з їх постів силою, не рахуючись з російським урядом. Визнаючи Центральну Раду за свій найвищий уряд, ми поки що виганяємо зрадників з України без їх відома. Коли все опануємо силою, тоді цілком підпорядковуємось Центральній Раді. Тоді вона порядкуватиме у Києві і по всій Україні, як у своїй хаті. Тепер же, коли **починається повстання**, ми виставляємо 6 своїх людей, котрі мусять усім керувати". (П.Мілюков, "История второй русской революции", 1, ст. 80-81).

Ультимативний тон вимог Полуботківців змусив Центральну Раду відбути спеціальну нараду, присвячену цій справі. Але Винниченко, будучи певним невдачі підготованого перевороту, відкинув вимогу, пояснюючи, що Полуботківці перебувають під впливом агітації "елементів, що свої власні, особисті інтереси

прикривають патріотизмом". На його пропозицію, після довгих нарад, Центральна Рада прийняла: "Закликати товаришів солдатів, що живуть у Грушках, до національної громадської дисципліни, яка мусить керуватися озброєною революційною демократією і в інтересі української національної справи запропонувати їм негайно виконати приказ Генерального Комітету і виступити до указанного Комітетом українського запасного полку".

Значить, Центральна Рада відкинула всі вимоги Полуботківців і — зажадала, щоб Полуботківці "в інтересі національної справи" негайно зголосились до від'їзду на російський фронт.

Це заставило Полуботківців виконати запланований виступ. Ніччю з 17 на 18 липня "богданівці" вирушили зі своїх бараків. Вони захопили касарні 1-го запасного полку й забрали звідти зброю, після цього помаршували до міста. Тим часом командир "богданівців" полк. Ю. Капкан не задовольнився зрадою плану повстання та невиконанням тієї частини пляну, що була призначена Богданівському полку, але й рішив заангажувати "богданівців" до роззброєння "полуботківців". На першу вістку про виступ Капкан вирушив зі своїх т.зв. Бендерських касарень з чотирьома ротами "богданівців" проти "полуботківців". Але частина "богданівців" перейшла до повстанців і Капкан мусів з рештою тікати. Повстанці в числі коло 5.000 бійців вступили до міста. Тут, згідно зі свідченнями П.Мілюкова та коменданта тодішньої київської військової округи К.Обручева, повстанці захопили штаб міліції, де забрали зброю й амуніцію, а начальника міліції заарештували, взяли скарбницю і банк, зайняли цілу Печерську кріпость і Арсенал, захопили майже всі райони міліції й пороззброювали міліціонерів, розгромили мешкання Обручева, який, одержавши вістку про запланований переворот, заздалегідь утік з Києва, роззброїли юнкерів і зайняли інтендантські склади та розігнали висланий проти них 2-й запасний понтонний батальон. Полк Полуботка таким чином опанував увесь Київ. Після цього помаршували Полуботківці під будинок Центральної Ради.

Очевидець цих подій Федір Дутко так описує в своїх споминах виступ полуботківців:

"В повітрі було, сонцем світило яскраво. Заповідався чудовий, лагідний день. Я дійшов до Бесарбки і повернув на Хрещатик, коли раптом увагу мою звернув на себе якийсь мовчазний похід маси людей на Васильківській вулиці. На чолі того походу запримітив велике жовто-блакитне знамено. Я зупинився. Не тому, щоб походи з українськими прапорами були рідкістю в ті часи. Навпаки, до тих походів в 1917 році око так призвичаїлося, що вони не робили вже на глядача більшого, як усяке повсякденне явище, вражіння... Але той похід, який я побачив ранком 5 липня (ст.ст., а 18 нов.ст.), сильно вразив мене якоюсь відмінністю, небуденністю, непохожістю на всі інші походи. Це був глибоко мовчазний зосереджений рух маси людей, що мав якусь певну, заздалегідь намічену важну ціль - і ця його певність, рішучість і мовчазна урочистість мимоволі передавався глядачеві. Так могли йти люди тільки в бій, на діло, якого кінцем була смерть або перемога. Рішучість і зосередженість тієї маси людей на цілі, до якої вони йшли, була так різко позначена на їх руку, що в цій лаві людей, в цьому потоку окремих людських тіл не помічалось окремих постатей. Таких походів ні перед тим, ні по тому я ніколи в своєму житті не бачив. Він на ціле життя залишив у мені незатерте глибоке вражіння.

"Я стояв, мов окам'янілий, і дивився. Таке ж вражіння, як і на мене, зробив цей рух і на масу інших людей, що були в той час на вулиці. Всі зупинялися й мовчки

вглядалися в сіру, рішучу, одностайну масу, похмуру масу війська, що без команди, мовчки сунула ряд за рядом, різко вибиваючи крок за кроком на вуличному камені й не оглядаючись ні на людей, ні на сонце, ні на погідність чудового ранку. Блискуча щетина багнетів на сильно стиснених в руках крісах без слів промовляла про те, що це не парад, а якась данина на вітвар своєї батьківщини й святого обов'язку. Хто були ці люди, звідки вони, як називалася та похмура безмовна маса вояків — я не знав. **Я тільки бачив, що це було справжнє військо й на чолі того війська маячив жовто-блакитний боєвий прапор"** (Календар Червоної Калини на 1937 р., ст.58).

Переходячи попри будинок Центральної Ради, полуботківці кричали: "Слава українській Центральній Раді!", вітаючи її з перемогою. Але тут щойно зустрів "полуботківців" найболючіший, бо зовсім несподіваний удар: соціалістична більшість Центральної Ради не хотіла зовсім тієї перемоги, перемоги українського державного самостійництва. Гірше того: вони були рішуче проти неї. Замість сподіваної радості в членів Центральної Ради, для якої вони як для уряду самостійної України робили повстання, "полуботківці" зустріли холодну ворожість і наказ "богданівцям" силою роззброїти повстанців. Участь в роззброюванні повстанців разом з "богданівцями" взяли й соціалісти — члени Генерального Військового Комітету, викликавши на підмогу московську кулеметну роту. Це дезорієнтувало повстанців. Давши собі легку раду з московськими залогами, вони не могли зважитись на братовбивчі бої з такими ж як і вони українськими патріотами-самотійниками, але збаламученими Центральною Радою і їхнім зрадницьким командантом Капканом, з "богданівцями". Впродовж дня вони дозволили "богданівцям" роззброїти себе й повернулися до своїх касарень. На вістку про те повернувся до Києва Оберучев. На його наказ вночі окружили казарми вже обеззброєних "полуботківців" російські юнкери, школа прапорщиків та полк кірасирів, які пограбували та побили обеззброєних; при тому згинуло троє "полуботківців".

Довершивши зрадою, підступом і при допомозі московських чорносотенців цього ганебного діла, український соціалістичний лідер Винниченко повідомив як голова Генерального Секретаріату Центральної Ради тріумфально Російське Правительство:

"Вночі на 5(18) липня група українців-вояків біля 5.000 чоловік, що переходила розбивний пункт та самовільно і всупереч розпорядженню Ген. Комітету назвала себе полком ім. гетьмана Полуботка, захопила арсенал, озброїлась і поставила караули біля державних установ. Генеральний Секретаріат негайно вжив рішучих заходів до встановлення порядку. Викликано військо гарнізону; як українці, так і росіяни охороняють місто. Частина повстанців заарештовано".

Так ото хвалився перед московськими колегами заарештуванням українських самостійників той сам голова Генерального Секретаріату Української Центральної Ради, соціалістичний лідер В.Винниченко.

Заарештованих повстанців-самостійників передано російським судовим властям, які провели проти них слідство, оскаржуючи їх на підставі кодексу царської Росії в злочині відділити Україну від Росії. У слідчій тюрмі просиділи вони аж до більшовицького перевороту, їхні листи до Центральної Ради з проханням про інтервенцію, залишились без відповіді, бо для соціалістичних лідерів з Генерального Секретаріату Української Центральної Ради українські самостійники-націоналісти були карними злочинцями, для яких не може бути милосердя.

Миколі Міхновському було передано з військової команди як військовикові в активній службі доручення негайно зголоситись до нового місця призначення й відставлено на румунський фронт, де він перебував під пильним наглядом московських чорносотенців та українських соціалістів аж до розвалу фронту.

Полуботківцям для частинного заспокоєння їх було признано право створити свій окремий 2-ий Український ім. гетьмана П.Полуботка полк, передано їм українські національні прапори і - під московською охороною, групами відіслано на фронт, захищати єдиную, неділимую Росію, проти якої вони піднімали повстання. Таке було рішення Генерального Секретаріату Української Центральної Ради. На фронті кинено полуботківців відразу в найважчі бої, в яких вони втратили найбільшу відсоткову кількість людей.

Вслід за полуботківцями вислав Генеральний Секретаріат на російський фронт теж полк богданівців, щоб не мусіти дивитися в вічі цим так ганебно обманеним ними українським патріотам та щоб збутися з Києва взагалі національне свідомої української військової частини.

Так осягнули українські соціалісти перемогу над українськими самостійниками - націоналістами.

8. ТРАГІЧНА ПЕРЕМОГА

Але це була трагічна перемога. Перемога носіїв і сторожів рабського сервілізму над національною гордістю, перемога соціалістичного божевілля над здоровим політичним глуздом.

За цю трагічну "перемогу" прийшлося опісля українському народові заплатити мільйонами жертв своїх синів.

Розгляд тодішньої мілітарно-політичної ситуації в Україні та в усій Росії приводить до безсумнівного висновку, що якщо б Центральна Рада приєдналась до повстання українських самостійників-націоналістів, то воно б дуже скоро закінчилося повною перемогою українських сил. Коли самі полуботківці протягом одного дня потратили на опанування Києва, де стояло тоді залогою 60.000 російських військ, то разом з богданівцями вони могли тим легше опанувати місто і в своїх руках удержати. А опанування Києва в тогочасній ситуації було майже однозначним з опануванням усієї України, тим більше, що в усіх більших містах існували тоді вже українські полки, що були в ідейно-організаційному контакті з київськими українськими самостійниками, а по всій Україні діяла мережа тоді ще незаторкнених деморалізацією самооборонних відділів Вільного Козацтва. Про те, що, спираючись на десятитисячну армію національно-свідомих, високо-патріотичних, здисциплінованих і відважних бійців у самому Києві, Центральна Рада ставала відразу паном по всій Україні, переконує хоча б факт, що большевики почали кілька місяців пізніше свій побідний марш в Україні з армією Муравйова, яка мала всього 6 тисяч московських матросів.

Переворот українських самостійників в липні 1917 року, якщо б його було використано, повернув би був історію України на шлях самостійності й державного будівництва, відсепарувавши Україну від анархістично-руїнницьких оргій російської революції і вбивши в зародку всі затії тоді ще так нікчемних большевиків. А сепаратні мирові переговори з центральними державами в липні 1917 року були б поставили Україну в зовсім інше, безмірно корисніше положення, аніж це було пізніше.

Та українські соціалісти, замість піддержати самостійницьку ідею, що йшла по лінії інтересів і бажань всього українського народу, завдали їй ножом удар в спину,

зрадою і підступом, смертний удар. Бо для них мірилом політичної доцільности був не інтерес української нації, але вимірний якраз проти української нації, підсунений їм московськими імперіялістами клич, що "самостійність України розбиває революційні сили всієї Росії і через те шкідлива для справи робочого люду".

І тому то успішний виступ українських самостійницьких сил проти московського наїзника в липні 1917 року закінчився несподівано - трагічною перемогою "дядьків атчєства чужого", яка звела нанівець весь революційний розмах пробудженої української національної стихії.